

UNIVERSITA PALACKÉHO V OLMOUCI

CYRLOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Možnosti sociální pomoci vojákům vracejícím se ze zahraničních misí

Bakalářská práce

Klára Zeisková, DiS.

Vedoucí práce: ThLic. Jakub Doležel, Th.D.

Olomouc 2017

Prohlášení o samostatnosti zpracování kvalifikační práce

„Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.“

..... v Olomouci

.....
podpis

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat především ThLic. Jakubovi Doleželovi, Th.D., vedoucímu mé práce, za odborné vedení, inspiraci a rady, díky kterým mohla celá práce vzniknout.

Obsah

ÚVOD.....	5
I. TEORETICKÁ ČÁST	7
1 Osobnost a příprava vojenského profesionála	8
1.1 Psychologická příprava	9
1.1.1 Psychologická příprava před misí.....	10
1.1.2 Psychologická činnost v zahraniční operaci	12
1.1.3 Psychosociální podpora po návratu z mise	13
1.2 Cíle přípravy.....	19
2 Psychická zátěž	21
2.1 Stres.....	22
2.1.1 Adaptační syndrom	23
2.1.2 Coping.....	24
3 Sociální fungování	25
3.1 Životní situace po návratu	28
3.1.1 Dimenze životní situace.....	29
3.2 Adaptace vojáka po návratu	29
3.3 Funkce rodiny a rozdělení rolí	31
II. EMPIRICKÁ ČÁST.....	34
4 Metodologie	35
4.1 Cíl výzkumu	35
4.2 Metodologie výzkumu	37
4.3 Jednotka zkoumání.....	38
4.4 Sběr dat a průběh výzkumu.....	38
4.5 Limity výzkumu	40
5 Vyhodnocení dat	41
5.1 Kódování dat	41
5.2 Možnosti podpory vojáků, po návratu ze zahraniční mise, s ohledem na sociální fungování jejich očima.	42
5.2.1 Biologická dimenze	42
5.2.2 Psychologická dimenze.....	43
5.2.3 Sociální dimenze.....	44
5.2.4 Noogenní dimenze	45
5.3 Shrnutí výsledků.....	47
ZÁVĚR	50
Literatura.....	53
5. 4 Odborné články	55
5.5 Internetové zdroje.....	56

ÚVOD

Demokracie dává účast na obraně státu do rukou lidem, kteří tak chtějí činit na základě svého svobodného rozhodnutí. I z tohoto důvodu byla koncem roku 2004, po intenzivních diskuzích na zejména politické úrovni, zrušena po více než 136 letech povinná vojenská základní služba. 1. leden 2005 se stal potom pro českou armádu datem zásadním a významným. Došlo k její plné profesionalizaci. Lidé si zejména v Evropě zvykli, že žijí v míru. Dnes v důsledku eskalace problémů a silné vlně migrace začínáme čím dál intenzivněji pociťovat i u nás množství bezpečnostních rizik. V důsledku toho dochází k velkým legislativním změnám a novele branného zákona. Je potřeba opět začít myslet na obranu státu. Ukazuje se, že lidé jsou ochotní se na obraně země podílet. Vláda zůstává nadále liberální a neobnovuje odvodní řízení ani základní vojenskou službu. Od 1. 7. 2016 zavádí institut dobrovolné zálohy. Lidé jakékoliv profese se mohou z vlastní vůle přihlásit k odvodu a po splnění zdravotních, psychických testů a tříměsíčního cvičení se tak mohou stát dobrovolnou zálohou pro případ obrany státu. Rozpočet armády se v důsledku bezpečnostních rizik navyšuje a je požadován progresivní nárůst členů profesionální armády. Nyní čítá profesionální armáda kolem 20.000 profesionálních vojáků a do pěti let by to mělo být 27.000. Rozšířit by se měl i objem aktivních záloh. Nábor je masivní a snaží se ukázat i atraktivní stránky služby a samozřejmě láká na vysoké finanční ohodnocení a sociální jistoty.

V roce 2016 se naši profesionální vojáci zúčastnili 11 zahraničních operací, na kterých se jich vystřídal téměř 800. Momentálně máme na zahraničních misích asi 400 vojáků a několik dalších stovek cvičí, aby je mohlo v pravidelných rotacích vystřídat. Na přípravu a výcvik vojenského profesionála se klade důraz. Práce profesionálního vojáka je charakteristická tím, že je neustále prověřována jeho psychická odolnost a fyzická připravenost. Účast na zahraniční misi vnímá mnoho vojáků jako povinnost k vlasti či vrchol kariéry. Ačkoli zvládnou náročný fyzický výcvik a i při perfektní psychické připravenosti jsou zde konfrontováni se zážitky, na něž jim běžně osvojené reakce nestačí. Voják ocitající se v boji vnímá situaci všemi smysly tj. zrakem, sluchem, čichem. Tyto situace nelze ani zdánlivě přirovnat k situacím, se kterými se setkávají ve svém běžném životě. Navíc jsou vojáci na několik měsíců izolováni od svých nejbližších. Nachází se na omezeném prostoru základny a často v zemích, kde je odlišná kultura a mentalita obyvatel a často i zcela jiné klimatické podmínky než u nás. Toto je

jen výčet základních věcí, se kterými je účastník mise konfrontován. Všechny tyto skutečnosti, podmínky se nemohou neodrazit v prožitcích vojáků a proto není možné vyloučit nežádoucí vliv na jejich sociální fungování. Zážitky z mise mohou po návratu vojáka výrazně ovlivnit v mnoha směrech. Změny mohou nastat v profesním, ale také osobním životě. Může dojít ke změně názoru na život jako takový. Mohou nastat zásadní změny v chování i v sociálních vztazích. Může se zcela změnit žebříček dosavadních hodnot, které voják před účastí v misi měl. Sociální pracovník musí velmi důsledně a citlivě zmapovat a porozumět životní situaci klienta. Pokud mluvím, o životní situaci mám na mysli souhrn neopakovatelných faktorů, které mohou ovlivnit sociální fungování vojáka po návratu. Sociální práce není u nás v souvislosti s vojenskými profesionály spojována vůbec, ačkoliv by se její komplexnost, při zvládání rozličných problémů, jevila z mého pohledu jako nejefektivnější. Sociální pracovník by v pozici nestranného, nehodnotícího, neutrálního prostředníka mohl vojákům pomoci nalézt řešení jejich specifických problémů osobních, pracovních či rodinných a to ve všech dimenzích jejich sociálního fungování. V pomáhajícím procesu, by sociální pracovník měl zaujímat stěžejní místo. To by samozřejmě předpokládalo mimo jeho odborných znalostí i adekvátní znalosti z oblasti vojenství, aby pomoc či podpora ze strany sociálního pracovníka byla efektivní a účinná. Využitím a možnostmi sociální práce, při práci s veterány, se na rozdíl od nás velmi intenzivně věnují v Americe.

Tématu podpory profesionálních vojáků jsem se věnovala již v absolventské práci, z níž čerpám některé pasáže či výstupy. Bakalářskou práci navazuji na téma podpory vojáků kvalitativním výzkumem, ve kterém se zaměřím na sociální fungování vojáků po návratu a očekávané možnosti podpory v dimenzi biologické, fyzické, psychologické i noogenní.

V první části práce se věnuji vybrané problematice v rovině teoretické. Seznamuji s osobností vojenského profesionála, přípravou na účast v misi, definuji zátěžové situace a pojem sociálního fungování.

V empirické části se věnuji kvalitativnímu výzkumu. Cílem mojí práce je odpovědět na hlavní výzkumnou otázku, která zní „**Jakou podporu, s ohledem na sociální fungování, vojáci po návratu ze zahraniční mise očekávají?**“

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Osobnost a příprava vojenského profesionála

Tak jako každý člověk, i osobnost vojenského profesionála navazuje na získané a vrozené schopnosti, které se dále vyvíjí ve vojenské praxi. Na vojenského profesionála je kladena řada požadavků, zejména v oblasti intelektuální, sociální i hodnotové. Další požadavky jsou zaměřeny na fyzickou a psychickou zdatnost i odolnost v oblasti sociálních dovedností (přístup k lidem, umění komunikace, rozhodnost, schopnost organizování a práce s lidmi). Nedílnou součástí osobnosti vojenského profesionála je jeho motivace pro vojenskou službu (Gottvaldová, Znojilová, 2006, s. 19).

Prvořadou povinností každého vojáka AČR je, podle Vejmelky (in Štrobl 1999), být připraven pro nasazení ve vojenských operacích. Bez ohledu na hodnost a vykonávanou funkci musí umět ovládat svoji zbraň, používat základní výstroj a další výzbroj a mít základní dovednosti, které jsou minimálním předpokladem pro jeho bojové nasazení.

Stejně jako u ostatních občanů jsou lidská práva a svobody vojáka zakotveny v Listině základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku České republiky *Zákon č. 2/1993 Sb.* (Listina).

Profesionální vojáci, stejně jako někteří další zaměstnanci státu jsou Listinou a dalšími mezinárodními smlouvami považováni za zvláštní skupinu, která má v souvislosti s plněním úkolů ve veřejném zájmu u určitých práv stanoveny jiné meze než ostatní občané. Nejsou však práv zbaveni, právě naopak. Nepochybně existuje přímá souvislost mezi ochranou práv vojáka a jeho ochotou chránit práva osob v místě nasazení ozbrojených sil (Vejmelka in Štrobl, 1999).

Požadavky na osobnost vojenského profesionála a výkon služebního poměru jsou ukotveny v *Zákonu 221 / 1999 Sb., o vojácích z povolání*. Zákon udává přímý výčet těchto požadavků a podmínek. Mezi stěžejní lze zahrnout. § 45 tohoto zákona omezuje sdružovací právo a zakazuje členství v odborových organizacích. Projevy náboženské víry jsou zase omezeny pouze na dobu, kdy tomu nebrání plnění služebních povinností (§46). Výrazně jsou omezena hospodářská a sociální práva omezením výdělečné činnosti souběžné se služebním poměrem (§47). Omezená je i svoboda projevu a to povinností nosit v době služby vojenský stejnokroj. Velmi významné je i zachování mlčenlivosti o skutečnostech, o nichž se dověděli při výkonu služby a které v zájmu ozbrojených sil nelze sdělovat jiným osobám (§48). (*Zákon č. 221/1999 Sb.*)

1.1 Psychologická příprava

Při práci s vojenskými profesionály je podle Gottvaldové a Znojilové (2006, s. 16-18) nutné se zaměřit na jejich psychické procesy, charakter, výkonové vlastnosti a motivaci. Hledat cesty porozumění a pochopit dynamiku i strukturu jejich osobnosti. K tomu mohou napomoci odpovědi na tři následující otázky.

1. Co vojenský profesionál může dělat, pro jakou činnost má předpoklady, v jaké práci může být úspěšný?
2. Co vojenský profesionál chce, co jej vede k určitému jednání, jaké má k tomu pohnutky a motivy?
3. Jaký je vojenský profesionál člověk, jaké má vlastnosti, zda je spolehlivý, poctivý, slušný, chamtivý, lhostejný, líný, aktivní, přímý nebo zákeřný. Je to člověk takových hodnot, které nám zaručují, že nás nezláme ani v náročných situacích.

Na první otázku – co vojenský profesionál může dělat- odpovídají jeho schopnosti, dovednosti, nadání, talent, zkušenosti, vědomosti. Všechny tyto vlastnosti vyjadřují jeho základní předpoklady pro výkon vojenské činnosti. Výkonové vlastnosti odpovídají na otázku, jak to člověk dělá? K tomu využívá temperament, schopnosti, vůli i pudové impulsy.

Na druhou otázku – co vojenský profesionál chce- odpovídají jeho zájmy, potřeby, návyky a ideály. Uvedené vlastnosti podněcují činnost a aktivitu vojenského profesionála, změny osobnosti a jsou zdrojem jeho osobního růstu. Hnacím motorem pro růst osobnosti vojenského profesionála je motivace, která vychází z potřeb postojů a životních hodnot každého jedince.

Na třetí otázku- jaký je vojenský profesionál člověk- dávají odpověď profilující vlastnosti, v nichž jsou zahrnuty jeho charakterové vlastnosti, temperament, hodnoty a postoje.

V přípravě na výkon profese je třeba působit tak, aby každý vojenský profesionál.

1. Znal:
 - nároky a zvláštnosti vojenského prostředí
 - psychologické zvláštnosti vojenské profese
 - základní projevy zátěže a její důsledky
 - projevy nežádoucích forem komunikace

- projevy a důsledky negativních sociálních vztahů
- průvodní projevy nepřizpůsobivosti prostředí a sociálním podmínkám
- zásady zdravého způsobu života jako základního předpokladu přirozené psychické odolnosti

2. Uměl:

- používat postupy zvládání zátěže
- zvládat projevy nežádoucí komunikace
- regulovat své emoce
- zvládat své postoje ve prospěch výkonu vojenské profese
- rozpoznat projevy nepřizpůsobivosti prostředí a sociálním podmínkám

3. Byl schopen:

- rozvíjet svou psychickou odolnost
- zvládat psychologické aspekty bojové činnosti
- užívat sebezáchovné postupy zvládání zátěže
- efektivně zvládat adaptační proces
- akceptovat specifické nároky a zvláštnosti vojenské profese a prostředí
- udržovat a zvyšovat svou psychickou připravenost k nasazení
- adekvátní komunikace ve vojenském prostředí
- vzájemné podpory a týmové spolupráce (Záchová., 2006. s. 10-11)

Psychologická příprava vojáka je jednou z klíčových složek jeho vojenského výcviku a během své služby se z ní každý voják setká hned několikrát. Hned na počátku, v průběhu základní přípravy, při přípravě na nasazení v misi, před návratem z mise, ale i v nejrůznějších speciálních kurzech (Dziaková, 2009, s. 78).

1.1.1 Psychologická příprava před misí

Cílem psychologické přípravy před vysláním do zahraniční operace je minimalizace rizika selhání jedince (Záchová, 2006, s. 14).

Dziaková (2009, s. 72) uvádí tyto konkrétní metody psychologické přípravy před misí

- Obecné – přednáška, výklad, modelová situace např. výcvik, trénink
- Speciální
- Zvláštní – metody a prostředky rozvoje a formálních skupinových činností,

případně sociálně-psychologický výcvik, tzn. výcvik sociálních dovedností.

Odborná psychologická příprava před vysláním navazuje na systematickou přípravu útvarů a zařízení AČR jako nezbytná součást celkové odborné přípravy. Zaměřuje se na psychologické aspekty služby v zahraniční operaci, zejména na rozvoj vědomostí a dovedností zaměřených na zvládání stresových událostí, problematiku sociální frustrace a vliv nasazení v zahraniční misi na nejbližší sociální prostředí vojáka. Je prováděna psychologem vysílané jednotky ve spolupráci s psychology Ředitelství výcviku a doktrín. Je prakticky prováděna v simulovaném prostředí s cílem co nejvíce se přiblížit reálným podmínkám nasazení dle aktuální situace a charakteru operace. Zahrnuje náročný výcvik s vloženými prvky rizika a zátěže, s cílem zvýšit fyzickou a psychickou připravenost a odolnost. Dále zahrnuje výcvik ke zvýšení psychické odolnosti a trénink zvládání zátěžových faktorů charakteristických pro podmínky nasazení (Záchová, 2006, s. 14-15).

Obecné metody psychologické přípravy – jsou společné pro většinu vojenských specializací: imitace bojiště (výbuch, hluk, dým, střelba), překážková dráha (klasická nebo ohňová, v plné polní, v prostředcích protichemické ochrany, v noci), překonání vodních překážek, imitace zraněných a zabitých vojáků, zvykání si na pohled na mrtvá, zdeformovaná těla obětí, přesuny a vedení boje v různých extrémních podmínkách, pomoc při odstraňování živelných katastrof. Opomíjení těchto na první pohled nevinných a zbytečných technik situačně tréninkové metody může narušit bojeschopnost jednotky. Specifické metody psychologické přípravy se liší podle charakteru činnosti, specializace, funkce, druhu vojáka apod.

- Pěchota - střelby v noci, bojové střelby, jednotek a útvarů, překonávání minových polí a zátarasů pod palbou nepřítele, boj muže proti muži
- Průzkumníci – dlouhodobé plnění úkolů odloučeně od jednotky, přepady, odhalování léček, jednání při zajetí nepřítelem
- Jednotky rychlého nasazení – rychlé uvedení do bojové připravenosti a přesun do vzdáleného prostoru bez jakýchkoliv informací o cíli akce
- Řidiči kolové a pásové techniky – jízda za nízké viditelnosti, jízda s vysoce explozivním materiálem, vyprošťování a dlouhé přesuny (Dziaková, 2009 s. 73-74).

Zhruba dva měsíce před nasazením se vybírá tzv. *management v boji proti stresu*. Do tohoto týmu jsou jmenováni a připraveni ve speciálním kurzu zaměřeném na poskytování první pomoci ve stresových situacích klíčový členové jednotky, Jednotlivci, kteří zůstávají v posádce, tvoří tzv. *skupinu pro rodinnou podporu*. Procházejí výcvikem zaměřeným na základní principy psychosociální podpory rodiny. Jeden měsíc před odjezdem se koná tzv. „100% setkání“ za účasti vojáků vybraných pro misi a jejich nejbližších. Mají možnost navzájem probrat své pocity, zjistit, že podobné starosti mají i jiní a definitivně si připustit, že k odloučení prostě dojde. V době před odjezdem jsou vojáci upozorňováni na základní chyby, ke kterým v rodinách dochází, jsou orientováni na témata, která s odchodem do mise souvisejí, včetně případné smrti, zranění (Vosečková, Pelcák, 2004, s. 26-27).

Dziaková (2009, s. 82) upozorňuje na fakt, že vojáci vyjíždějící do mise často svou skutečnou motivaci skrývají nejen před psychologem, ale mnohdy i sami před sebou. Tendence k dalšímu absolvování zahraniční mise se maskuje za finanční motivaci, která je všeobecně nejčastěji uváděným faktorem žádosti o výjezd.

1.1.2 Psychologická činnost v zahraniční operaci

Cílem psychologické činnosti v době nasazení je udržet a rozvíjet optimální psychickou připravenost k plnění úkolů v zahraniční operaci (Záchová, 2006, s. 16).

Ve válce může každý fungovat jako psychoterapeut pro jakéhokoliv vojáka, který sám sebe vnímá jako ohroženého. Může jím být „kamarád voják“, důstojník, příslušníci zdravotní služby. Základní podmínkou této laické terapie je nezbytná vzájemná důvěra. Důležitým článkem psychologické pomoci v boji jsou příslušníci zdravotní služby (Vosečková, Pelcák, 2004, s.14-15).

Dziaková (2009, s. 10-11) poukazuje na konkrétní možnosti působení vojenského psychologa, jež by mělo směřovat k eliminaci či redukci psychického selhání vojáka i vojenské jednotky v běžných vojenských, ale i kritických životních situacích, v nichž se voják vzhledem k povaze své profese může ocitnout. „*Vojenský psycholog je jen člověk, který chce pomáhat druhým lidem, aby si mohli pomoci sami.*“.

Psycholog vysílaný do zahraniční mise zodpovídá veliteli kontingentu za:

- Realizaci odborné psychologické přípravy jednotek zaměřené na udržení a rozvíjení optimální psychické připravenosti k plnění úkolů v zahraniční operaci.

- Psychologický poradenský servis zaměřený na problémové oblasti.
- Samostatné řešení a realizaci odborných psychologických úkolů na základě požadavku velitele.
- Spolupráci se styčným psychologem.
- Informovanost hlavního psychologa MO písemnou formou, cestou velitele kontingentu. (Záchová, 2006, s. 15)

Jednou z forem péče o vojáky je psychologický debriefing. Jeho cílem je dosáhnout u vojáka vnitřní stabilizace a zklidnění tím, že dojde k uvolnění jeho emočního napětí. Psychologický debriefing organizuje v rámci první psychologické pomoci velitel družstva, čety, roty apod., a to nejpozději do 72 hodin po šokující události. Optimální počet lidí ve skupině je 12, při kolektivním emocionálním debriefingu to může být až 15 – 20 osob. Sedí se v kruhu, například u ohně nebo v místnosti, musí být zaručena důvěrnost sdělených informací. Sezení – psychologický debriefing trvá průměrně hodinu a půl (Majer a kol., 2003, s. 74-75).

Vosečková a Pelcák (2004, s. 27-28) vidí význam debriefingu právě v možnosti hovořit o traumatické události a jejím odžitím.

Cíle potom podle nich jsou:

- Znovu prožít traumatickou událost společně s kolegy v časové posloupnosti tak, jak se odehrála.
- Vybudovat zpřetrhanou síť vztahů a kontaktů, které byly událostí (vojenskou misí) zpřetrhány.

1.1.3 Psychosociální podpora po návratu z mise

Psychická odezva na zahraniční mise resp. traumatickou událost v situacích hromadného ohrožení představuje celou škálu reakcí. Soustavnější pozornost je této problematice věnována teprve v souvislosti s moderními válečnými konflikty. V průběhu II. světové války se ujaly termíny „vyčerpání z bitvy“ nebo „válečná neuróza“ zahrnující nejčastější symptomy vyskytující se u vojáků (únava, vyčerpanost a úzkost). Válka ve Vietnamu přinesla celou řadu nových poznatků, které opětovně nastolily potřebu komplexní zdravotní péče o veterány (Vosečková, Pelcák, 2004, s. 4).

Vojenský psycholog mateřského útvaru provádí s veterány zahraničních operací, kteří se vrátí z plnění úkolů v zahraničí, řízený rozhovor na téma krizových a stresujících situací během nasazení s cílem prevence posttraumatické stresové poruchy (Záchová, 2006, s. 16).

U resortu Ministerstva obrany můžeme hovořit o psychosociální podpoře poskytované vojákům zejména psychologickou službou, duchovní službou a komisí pro rodinu.

Psychologická služba je nedílnou součástí přípravy a výcviku, péče o příslušníky daného úkolového uskupení. Poskytuje velitelskému sboru i jednotlivcům komplexní psychologickou podporu a podpůrné služby. Zejména jde o zvládání těžkých zátěžových či kritických situací, posílení stability jednotlivce i celého týmu. Celkový stav jednotky rozhoduje o efektivnosti plnění jednotlivých úkolů stanovených v dané operaci. O zařazení psychologa do daného úkolového uskupení rozhoduje ředitel Agentury vojenské zdravotní služby (dále AVZdr) v závislosti na konkrétních podmínkách dané operace (Ministerstvo obrany, 2014, čj. 39-35/2014-SOC MO, str. 92).

K řešení aktuálních potřeb v oblasti psychologického zabezpečení vojáků kontingentu a jejich rodinných příslušníků určuje hlavní psycholog na území ČR z řad psychologické služby „styčného psychologa“. Určení (i odvolání) k plnění úkolů styčného psychologa je provedeno písemnou formou služebním postupem cestou velitele. Styčný psycholog se určuje pro konkrétní jednotku, nebo na období k určité zahraniční operaci (Záchová, 2006, s. 16).

Psychologická služba plní v současné době tyto úkoly:

- podílí se na plánování a zabezpečení psychologické přípravy jednotlivců a jednotek AČR, zejména v procesu přípravy na výkon vojenské profese, při vojenském cvičení a nasazení v operacích na území České republiky i mimo něj;
- poskytuje odborné psychologické služby v souladu se všeobecně závaznými právními normami České republiky a interními normativními akty Ministerstva obrany;
- zabezpečuje psychologickou podporu a péči vojenským profesionálům (vojákům z povolání), občanským zaměstnancům a válečným veteránům, dle potřeby i rodinným příslušníkům uvedených skupin;

- ve školicích a výcvikových zařízeních AČR realizuje výuku psychologie, psychologickou přípravu a výkon dalších psychologických činností v úzké součinnosti s veliteli, učiteli (lektory) a instruktory;
- podílí se na výběru uchazečů o službu vojáka z povolání, poskytuje služby personálním orgánům při podpoře profesního a kariérního rozvoje zaměstnanců resortu
- zabezpečuje komplexní psychologickou diagnostiku s využitím standardizovaných metod a postupů;
- zabezpečuje psychologické poradenství, psychoterapii;
- odborně se spolupodílí na aktivitách prevence sociálně nežádoucích jevů v rámci AČR;
- spolupracuje s jinými službami v péči o lidské zdroje;
- spolupracuje s mimorezortními a zahraničními psychologickými pracovišti (Ministerstvo obrany, 2006)

Důležitou oporou vojáků je **vojsový psycholog**. Dziaková (2009, s. 10-11) upozorňuje na konkrétní možnosti působení vojsového psychologa, jež by mělo směřovat k eliminaci či redukci psychického selhání vojáka i vojenské jednotky v běžných vojenských, ale i kritických životních situacích, v nichž se voják vzhledem k povaze své profese může ocitnout.

Hlavním úkolem psychologa po návratu do republiky je adaptace příslušníků do mírové společnosti, mírových podmínek, fungování v rodině, na pracovišti. Tuto činnost zabezpečuje zejména poradenskými službami vojákům i jejich rodinám. Důležitou součástí je včasné detekování problémů s psychikou, je-li to nezbytné, zabezpečí nebo zprostředkuje pomoc s psychologi vojenské zdravotnické služby (zejména cestou vojenských nemocnic) nebo také může nabídnout mimorezortní zařízení. V nutných případech provádí debriefing k umírnění následků nasazení v zahraniční operaci. Velký důraz je kladen na etické principy a pravidla výkonu této služby. Toto opatření je prováděno ke snížení nárůstu sociálně patologických nebo psychopatologických jevů po návratu do republiky. Mimo debriefingy jsou v časovém rozmezí 30 – 80 dnů organizované strukturované rozhovory, které mají za cíl popsat stresory, které působí na nasazené vojáky (Ministerstvo obrany, 2014, s. 96).

Vojenský psycholog mateřského útvaru provádí s veterány zahraničních operací, kteří se vrátí z plnění úkolů v zahraničí, řízený rozhovor na téma krizových a stresujících situací během nasazení s cílem prevence posttraumatické stresové poruchy (Záchová, 2006, s. 16).

Duchovní služba byla v Armádě České republiky zřízena rozkazem ministerstva obrany České republiky Michala Lobkowicze č. 19. Ze dne 3. června 1998 a tento rozkaz nabyl účinnosti 22. června 1998. Duchovní službou Armády České republiky prošlo od jejího obnovení v roce 1998 přes 40 vojenských kaplanů z 9 křesťanských církví.

Duchovní služba má za úkol zejména:

- podporovat velitele všech stupňů v jejich odpovědnosti za naplňování a ochranu lidského rozměru života každého vojáka v činné službě a občanského zaměstnance (dále jen pracovníků rezortu Ministerstva obrany);
- nabízet pomoc při řešení osobních krizí i těžkostí, které vznikají v pracovním, osobním a rodinném životě pracovníků rezortu Ministerstva obrany;
- přispívat k rozvíjení a prohlubování demokratických tradic evropské kultury v rezortu Ministerstva obrany;
- vytvářet podmínky pro naplňování ústavně zaručených lidských práv, která souvisejí se svobodou vyznání pro pracovníky rezortu Ministerstva obrany ve všech situacích spojených s plněním jejich služebních a pracovních povinností¹.

Vojenští kaplani jsou duchovní, které do jejich služby vysílají společně všechny křesťanské církve sdružené v Ekumenické radě církví a v České biskupské konferenci, aby ve vojenském prostředí sloužili všem, kteří o pomoc požádají. Motivem pro službu vojenských kaplanů je parafráze zásadní věty z dokumentu katolické církve *Radost a naděje*, která říká: „*Radosti a starosti vojáka jsou radosti a starosti vojenského kaplana.*” Ve službě duchovních v armádě se tedy nejedná o misijní hlásání víry - kaplan nikdy nemluví o věcech víry jako první; nejedná se ani o jakési moralizování a napomínání - základem pro kaplana je úcta ke svobodě každého jednotlivce, ale jde

¹ Duchovní služba AČR. Informace pro vás. Dostupné z: www.kaplani.army.cz/informace-pro-vas [posl. akt. neuvedeno] [cit. 2016-01-05].

především o službu naslouchání, o službu spoluprožívání pracovních i osobních radostí i těžkostí v úctě k osobnímu tajemství každého, kdo se kaplanovi svěří ².

Úkol duchovní služby v armádě je univerzální bez ohledu na víru a vyznávaný náboženský směr. Zaměřuje se na člověka ve své podstatě a také na daný kolektiv. Poskytuje tedy příslušníkům jednotky duchovní služby, vytváří cestou vojensko-etických seminářů prostor pro zabezpečení sebeidentifikace s danou situací, prohlubování důvěry, sounáležitosti. Je také trvale k dispozici veliteli, vzdává pocty padlému vojákovi. Zabezpečuje také koordinaci a podporu komunikace velitele s místními představiteli místních náboženských směrů. Organizuje etické semináře a vzdělává příslušníky v oblasti kulturně- historických dat v prostoru nasazení. Kaplan musí dodržovat rozkazy a pokyny velitele jednotky avšak také pokyny hlavního kaplana (Ministerstvo obrany, 2014. čj. 39-35/2014-SOC MO. s. 97-98).

Kick a McNitt (2016, s. 97-108) se zabývali výzkumem, ve kterém se ptali, jak může válčení přivést jedince (vojáka) do situace, že se ptá na svoji víru a duchovno a dospěli k tomu, že toto ptaní se, má blahodárný vliv na jeho všeobecné mentální zdraví (kondici).

Studie K. Thomas (2016, s. 115) potvrzuje, že američtí vojáci daleko raději mluví o stresových záležitostech s kaplany než s klinickými pracovníky. Důsledkem toho, náboženští „vůdci“ mají prominentní roli při pomoci veteránům a při jejich zpětném začlenění do svých komunit. Její studie potvrzuje jednoduchou pravdu, že povzbuzování modlitbou zvyšuje pocit štěstí a zdraví veteránů.

Integrace religiozity a spirituality do sociální práce s vojáky a veterány může být dle autorů Foley, Albright, Fletcher (2016, s. 73-96) nazývána jako „průchod minovým polem“. Problém může být ovšem v tom, že vojáci se mohou zdráhat obrátit se na náboženství a duchovno, a to v důsledku vlivu vojenské kultury anebo jako důsledek utrpeného traumatu. Snaha použít duchovno a náboženství v terapii může přinášet riziko spojení sekulárních a religiózních prostorů a podrobení se jednoho prostoru druhému. Ke zjednodušení integrace náboženství a religiozity a vyhnutí se právě takovému podrobení prostorů navzájem aplikují tito autoři koncept znaků a symbolů, které můžou být použity jako cesta skrz ono minové pole. Autoři ve své studii nabízí model znaků a symbolů jako prostředek vycházející vstříc náboženství a duchovnu, přičemž kladou zvláštní důraz na křesťanství.

² Duchovní služba AČR [hlavní webová stránka] Dostupné z: www.kaplani.army.cz [posl. akt. neuvedeno] [cit. 2016-01-05].

Úkol kaplana nebo duchovní služby, jako takové, je příprava vojáků k návratu do mírového života (Ministerstvo obrany, 2014, s. 99).

Vojenští psychologové, psychiatři a duchovní mají podpořit bojeschopnost armády, kterou omezuje bojová stresová reakce (BSR) – vojenská podoba akutní reakce na stres. Vyšší výskyt bojové stresové reakce lze předpokládat při dlouhotrvajícím a vyčerpávajícím boji a při rostoucím počtu zraněných a zabitých vojáků. Objeví se od hodiny do 14 dnů od stresové události. Společným jmenovatelem vojenské zátěže je strach ze smrti. Do jisté míry mu lze odolávat silami, jež pramení z kvality výcviku, ze síly a typu motivace k boji, stupně bojové pohotovosti, sociální opory a soudržnosti jednotky, z podpory vedení a z dostupnosti zdravotnické podpory. Četnost této poruchy není uváděna, protože jde o dočasné potíže, které nelze chápat jako patologické (Baštecká a kol, 2005, s. 56).

Komise pro rodinu bývá zřízena mateřským útvarem vojáků, kteří tvoří základní jádro úkolového uskupení. Členové komise jsou z různých odborností psycholog, právní zástupce, vrchní praporčík a další. Předsedou komise je velitel daného útvaru. Je zřízena s cílem zabezpečení a poskytnutí péče rodinám vojáků, kteří jsou vysláni do zahraniční operace. Zprostředkovává setkání, kontakty pro specializovanou péči, snaží se být nápomocni rodinám a blízkým vyslaných vojáků (Ministerstvo obrany, 2014, s. 119 – 120).

Na webových stránkách Operační psychologie AČR se konkrétně uvádí, že komise pro rodinu u některých brigád a pluků (= jednotek) má snahu udělat pro rodiny vojáků jedno až dvě setkání, během kterých se mohou příbuzní nasazených vojáků seznámit s tím, co život vojáka v misi obnáší, jaké jsou podmínky v místě nasazení, co vojáci v misi mohou prožívat. Součástí je i psychologická příprava, jejímž cílem je seznámit rodinné příslušníky s obtížemi, které mohou během nasazení v zahraniční operaci a především po návratu z ní obě strany trápit a jak si s nimi co nejefektivněji poradit³.

³ Operační Psychologie AČR. Zahraniční operace. Dostupné z: www.psychologove.army.cz/zahranicni-operace [posl. akt. neuvedeno] [cit. 2016-02-20].

1.2 Cíle přípravy

Jak je z výše uvedeného zřejmé, příprava vojenského profesionála se odehrává na dvou úrovních. První klade důraz na fyzickou zdatnost. Druhá vychází ze zejména psychologické přípravy. Ta staví na myšlence, že pokud jsme schopni negativní vliv boje na lidskou psychiku předvídat, pak také můžeme najít způsoby, jak negativním důsledkům předcházet a zmírnit je. Tato myšlenka je cílem přípravy.

Uplatňována je i zásada „*Nejlepší a nejúčinnější psychologickou přípravou je promyšleně zorganizovaný a perfektně zabezpečený výcvik.*“

Psychologická příprava je proces, který spočívá ve formování a zvyšování psychické připravenosti k úspěšnému zvládnutí zátěžových situací a plnění úkolů. Jedná se o záměrné a cílevědomé formování psychické připravenosti vojáků k aktivní, efektivní a společensky žádoucí činnosti při plnění úkolů v dynamicky se měnících situacích vojenské služby. Je založena na záměrném vytváření zátěžových situací a jejich opakování tak, aby vojáci byli nuceni hledat a upevňovat nové návyky, odpovídající způsoby chování, dovednosti, postoje a vlastnosti. Hlavním cílem psychologické přípravy je připravit vojáka po psychické stránce na úspěšné zvládnutí činnosti (Dziaková, 2009, s. 71).

Psychologická příprava v etapách výcviku vojenského profesionála:

1. Základní příprava
 - a. formovat psychickou odolnost vůči zátěžovým situacím ve výcviku jednotlivce
 - b. vytvářet, rozvíjet a upevňovat psychickou připravenost k plnění úkolů výcviku, k boji a k jinému nasazení
 - c. formovat takové mechanismy, které ve svém celku vedou k dosažení optimální úrovně regulace chování a zvyšování psychické připravenosti k úspěšnému zvládnutí bojové činnosti.
2. Odborná a speciální příprava
 - a. zvyšovat psychickou odolnost jednotlivce k samostatnému plnění úkolů v rámci jednotky
 - b. připravit jedince k týmové spolupráci a rozvíjet jeho sociální návyky nutné k úspěšnému uplatnění v rámci vojenské kariéry

3. Výcvik jednotek

- a. Připravovat vojáky podle specifík jednotky, útvaru a fáze výcviku s postupným růstem intenzity směrem k nasazení, cvičit je ve zvládání psychické zátěže, vést k pochopení principů fungování malé sociální skupiny a její dynamiky, rozvíjet celkové sociální dovednosti. Seznamovat vojáky se základy managementu a týmové spolupráce a vést je k aplikaci získaných poznatků vojenské psychologie do podmínek vojenské praxe
- b. Před nasazením do operace zaměřit psychologickou přípravu specificky k problematice daného operačního úkolu (Záchová, 2006, s. 11).

2 Psychická zátěž

Těžké životní situace byly, jsou a budou. Není divu, že se nad nimi a nad tím jak je lidé zvládají, lidé odnepaměti zamýšleli. Tato problematika se stala předmětem studia mnohých badatelů. Zajímalo je, kdy v těžké situaci člověk zvolí boj a kdy zvolí útěk. Tyto dvě diametrálně odlišné formy chování v situacích ohrožení (figur and flight) byly považovány za vrozené. Pouze se nevědělo, co se děje v těle a psychice těch, kteří takto řeší své obtížné životní situace. V průběhu 20. století došlo poprvé k soustavnému expeditivnímu studiu tohoto jevu, který tím odstartoval jednu z významných kapitol nejen medicíny, ale i psychosomatiky a psychologie zdraví (Křivohlavý, 2001, s. 166).

Lidské chování je determinováno mnoha faktory (stresory), které zvyšují požadavky na jeho činnost nebo pro ni ztěžují podmínky. Hovoříme o situacích psychické zátěže neboli stresu (Vymětal, 2009, s. 111)

Křehkost nebo odolnost je částečně vrozená. Jsou lidé, kteří prožijí těžké dětství, řadu frustrujících událostí během života, a přesto stresu nepodlehnu. Je to však spíše výjimečné. Naopak většina z nás je ke stresu méně odolná. Tato citlivost je z části vrozená. Rovněž vrozené temperamentové vlastnosti určují rozdílnou odolnost ke stresorům (Praško, Hájek, Preiss, 2002, s. 45).

Gottwaldová a Znojilová (2006, s. 40) uvádějí tyto vojenské zátěžové situace:

- Fyzická zátěž (tělesná) – může být zapříčiněna pracovním vypětím, horkem, chladem, hlukem, prašností, prací s jedy a jinými škodlivinami, nebezpečí infekce, úrazem, činností při různých přírodních, živelních či průmyslových katastrofách, pohromách, haváriích, kdy je požadováno zvýšené fyzické vypětí.
- Psychická zátěž (duševní) – může vznikat při řešení složitých náročných či nebezpečných vojenských situacích, osobních problémů, z pocitu bezmoci, neschopnosti splnit uložené úkoly, v souvislosti s problémy s nadřízenými a s kolegy na pracovišti. Dále to mohou být problémy při organizování práce a činností, na kterých mnoho záleží. Například to může být tlak na splnění úkolů v krátkém termínu, nedostatek různých pomůcek, prostředků, techniky na výcvik vojenských profesionálů. Také to mohou být situace, při kterých hrozí nebezpečí úrazu či ztráty vlastního života, nebo situace jednotlivé a dlouhodobé.

- Sociální zátěž (společenská) – může být důsledkem dění ve světě, ve společnosti, pracovních vztahů, izolace, odloučení od rodiny, různých událostí v rodině nebo partnerských vztahů. Dále sem patří takové jevy, jakými jsou hromadné chování s panickými, hysterickými a agresivními tendencemi, panika, masová hysterie (demonstrace), nebo projevy spontánní hromadné nákazy při šíření zvěstí a dezinformací, strach z neplnění pracovních požadavků v kolektivu.

2.1 Stres

V souvislosti se studiem toho, jak se člověk chová tváří v tvář těžkým, ba nejtěžším situacím v životě, vyvstala nutnost tento jev označit a definovat. Bylo k tomu použito termínu, který byl již dříve znám v technice – stres (Křivohlavý, 2001, s. 169).

Stres se většinou chápe jako „úzkost“, „tíseň“ a také síla, která způsobuje tělesné vyčerpání a utrpení. Stres je stav psychického a fyzického napětí, který odráží naše prožitky (Gottvaldová, Znojilová, 2006, s. 41).

Stres je způsobován faktory fyzikálními (extrémní klimatické podmínky, prašnost, působení chemických látek apod.), sociálními (např. mezilidské vztahy, nedostatek životních a materiálních potřeb) a psychologickými (předjímání situace, očekávání, vzpomínky na minulé zkušenosti). Zdrojem stresu je psychická zátěž, tedy proces psychického vyrovnávání se s požadavky a vlivy životního a pracovního prostředí. Prostředím se rozumí vše, co člověka obklopuje, včetně společenských vazeb, událostí a požadavků na chování. Úroveň zátěže je dána vztahem mezi požadavky okolí a vlastnostmi či dispozicemi jednotlivce. Je-li tento vztah vyvážený, je zátěž přiměřená, je-li porušen, stává se zátěž nepřiměřenou (Majer a kol., 2003, s. 71).

Fyziologické příznaky stresového stavu patří k nejobektivnějším údajům o tom, jak člověku ve stresu je. V praxi jde obvykle o celý soubor fyziologických údajů krevního tlaku, frekvence tepu, údajů o dýchání, galvanické kožní reakce apod. (Křivohlavý, 2001, s. 180).

V podmínkách výcviku a náročného plnění úkolů převažuje stres povahy spíše psychosociální (voják je členem týmu, který na něj spoléhá), před kterým se nedá utéci, i když bychom někdy chtěli. Dlouhodobě stresovaný voják, jehož tělo a psychika je trvale v pohotovosti a napětí, může tělesně onemocnět a rovněž mít i psychické poruchy, zejména pak neurózy, poruchy spánku, špatnou koncentraci, oslabení paměti

až po ztrátu zájmu o sebe a své okolí (Gottvaldová, Znojilová, 2006, s. 46).

Mnohé stresové situace se dají předvídat (predikce), a některým z nich se dá dokonce předejít (prevence). Na situace, které se nám podařilo předpovědět, ale nedokážeme se před nimi uchránit, se můžeme důkladně připravit (příprava) a udělat určitá protistresová opatření ještě předtím, než stresor začne působit (Plamínek, 2008, s. 140).

Stresorem je označována příčina stresu, ať již akutní (náhlá traumatizující situace) nebo chronická (dlouhodobě působící, opakující se, vyčerpávající). Stresorem jsou nedobré vztahy mezi lidmi, ekonomické těžkosti, pracovní přetížení, životní podmínky, životní změny (Musil, 2004, s. 25).

Tréninkem v sobě můžeme vypěstovat určitou zásobu reakcí, ze které bude náš organismus vybírat ve stresových situacích, a volbou životního stylu můžeme zajistit, že náš organismus bude mít neustále dostatek energie pro zvládání vyhrocených stresových situací (Plamínek, 2008, s. 140).

U většiny situací rozhoduje naše hodnocení, zda a nakolik je budeme vnímat jako stresor. Toto hodnocení závisí na naší osobnosti. Individuum není pouze pasivním příjemcem podnětů. Naopak aktivně si události interpretuje podle vlastního očekávání a systému hodnot. Tyto interpretace rozhodují o tom, zda určitá situace bude vnímána jako stresor, a o tom, jak silnou stresovou reakci člověk bude prožívat. Na interpretaci události mají vliv vrozené faktory a naučené faktory (Praško, Hájek, Preiss, 2002, s. 44-45).

2.1.1 Adaptační syndrom

Stav stresu se projevuje v symptomech tzv. adaptačního syndromu, což je generalizovaná reakce na zátěž probíhající ve třech fázích:

1. Fáze poplachová (alarmová): Náhlé narušení vnitřního prostředí organismu, které je doprovázeno silnou excitací, především sympatické soustavy a zvýšením sekrece hormonů dřeně nadledvinek.
2. Fáze rezistence: Adaptace na stres je maximální, organismus si na stresující faktor zvyká.

3. Fáze vyčerpání (exhaustce): Získaná rezistence je nedostatečná, nadměrnou intenzitou stresu dochází k celkovému selhání (Vizinová, Preiss, 1999, s. 15). Stresující vliv podnětu či zátěžové situace na konkrétní osobu má vždy individuální charakter. V oblasti psychosociálního stresu hrají důležitou roli faktory jako význam události, možnost sociální opory a zejména osobnostní charakteristiky osobnosti (Vodáčková a kol., 2002, s. 359-360).

2.1.2 Coping

S pojmem stres souvisí úzce anglický termín „*coping with*“ (zvládání), který zahrnuje racionální způsoby vyrovnávání se s psychickou zátěží a úzkostí, schopnost zvládat různé překážky. Vyjadřuje různou míru adaptability jedince, tedy míru schopnosti adaptovat se na změnu podmínek (Vizinová, Preiss, 1999, s. 16).

Schopnost zvládat stres je považována za jednu z nejvýraznějších známek duševního zdraví. Není divu, že na tuto otázku byla a je zaměřena pozornost lékařů a psychologů (Křivohlavý, 2001, s. 158).

Musil (2004, s. 30) uvádí, že jsou dva typy strategií zvládání stresu (coping):

- Strategie zaměřená na emoce (distancování, odvrácení, popření)
- Strategie zaměřená na problém (aktivní změna situace). Strategie jsou závislé na situačních charakteristikách, možnostech osoby a osobnostních danostech.

Coping se uplatňuje v případech, kdy je zátěž vzhledem k odolnosti osobnosti nadlimitní nebo podlimitní, a je tedy potřebné vyvinout zvýšené úsilí k vyrovnání se s ní. Jinými slovy, coping představuje zvládání náročných či stresových situací (Paulík, 2010, s. 79).

Zvládání klade důraz na čtyři skutečnosti:

1. Zvládání není jednorázovou záležitostí. Je to dynamický proces.
2. Zvládání není automatickou reakcí.
3. Zvládání vyžaduje určitou (vědomou) snahu a námahu jednající osoby.
4. Zvládání je snahou řídit dění. (Vodáčková, 2002, s. 17)

3 Sociální fungování

Sociální práce jako obor orientovaný na řešení lidských problémů hraničí s řadou akademických i praktických disciplín, které se zabývají životem člověka. Sociální práce mezi nimi zaujímá samostatné postavení, a to přesto, že s řadou z nich sdílí některé poznatky a postupy. To, co ji od těchto oborů odlišuje, spočívá v důrazu na sociální fungování klienta. V praxi to znamená, že sociální pracovník pohlíží na člověka jako na bytost, která existuje v prostředí a musí zvládat jeho nároky (Matoušek, 2005, s. 192)

Musil (2004, s. 84) zdůrazňuje, že existuje řada pomáhajících oborů, jejichž cílem je rovněž pomoc v obtížných životních situacích. Nicméně specifickým znakem sociální práce podle něj je zaměřenost na komplex různorodých okolností, které představují specifickou životní situaci klienta. Mezi tyto okolnosti patří jak charakteristiky klientů (zdravotní nebo psychický stav, fáze životního cyklu, finanční problémy atd.) tak sociálního prostředí (napjaté rodinné vztahy, netolerance k odlišnostem, špatná situace na trhu práce, špatné zákony, nepříznivá demografická struktura atd.).

Podstatným znakem klientova světa je, že je konstruován. Lidé, věci a prostředí dostávají významy závislé na klientových zájmech a potřebách. Intenzivní emoční stavy mohou klientovi jeho svět zabarvit „načerno“ nebo „narůžovo“. V krizových situacích se klientovi „hroutí“ jeho svět, což znamená, že klient stojí před nutností dosavadní svět rekonstruovat. Hodnocení klientových potřeb a jeho situace se stalo požadavkem, bez něhož si dnes nelze kvalitní sociální služby představit. Hodnocení klienta se obvykle provádí v následujících rámcích:

- Popisuje se osobnostní vývoj klienta, v tomto vývoji se hledají příčiny sociálního selhávání (anmnéza), aby bylo možné stanovit, jak se dříve říkalo „sociální diagnózu“. Výraz diagnóza implikuje, že dalšímu postupu se bude říkat terapie.
- Popisuje se kvalita sociálních dovedností, duševního zdraví, rozvoje rozumových schopností nebo jiná obecná charakteristika, případně celý soubor takovýchto stálých vlastností, o nichž se předpokládá, že ovlivňují sociální uplatnění klienta (takovým přístupem je např. psychologická diagnostika osobnosti). Uplatnitelnost hodnocení tohoto druhu v sociálních

službách je jen orientační, navíc je s ním spojeno nebezpečí stigmatizace klienta obecnou nálepkou.

- Popisuje se stupeň postižení (např. lékařská posudková služba), aby bylo možné stanovit nárok na služby a dávky.
- Porovnávají se aktuální klientovi potřeby a dostupné zdroje jejich naplnění.
- Definuje se „problémový systém“, aby bylo možné navrhnout kroky vedoucí k řešení problému.
- Definují se žádoucí dovednosti klienta potřebné k zvládnutí určitého životního úkolu či situace a hodnotí se, v jakém stupni je klient má. Přehled má pomoci k tomu, aby mohly být nedostatečné dovednosti posilovány.
- Popisují se jen silné stránky klienta, aby tak byly zmapovány jeho „zdroje“. Tyto zdroje se pak napojují na formální a neformální „zdroje“ vnější (Matoušek, 2005, s. 17-18).

Navrátil (in Matoušek, 2000, s. 184) vidí cíl sociální práce v podpoře sociálního fungování klienta v situaci, kde je taková potřeba buď skupinově, nebo individuálně vnímána a vyjádřena. Sociální práce se potom dle Navrátila profesionálně zabývá lidskými vztahy v souvislosti s výkonem sociálních rolí.

Barker (in Matoušek, 2000, s. 186) ve slovníku sociální práce, který v roce 1995 vydala americká Národní asociace sociálních pracovníků (NASW) uvádí definici sociálního fungování, jež vymezuje potřeby, k jejichž uspokojení má sociální fungování přispívat: Naplnění rolí člověka ve společnosti, ve vztahu k lidem v bezprostředním sociálním okolí i ve vztahu k sobě samému. Toto fungování zahrnuje uspokojování potřeb jak základních, tak těch, na kterých závisí jeho uplatnění ve společnosti. Lidské potřeby zahrnují *tělesné aspekty* (jídlo, přístřeší, bezpečí, zdravotní péče a ochrana), *osobní naplnění* (vzdělání, odpočinek, hodnoty, estetika, náboženství, dosažení úspěchu) *emocionální potřeby* (pocit sounáležitosti, vzájemná péče, společenství) a *adekvátní sebedůvěru* (sebedůvěra, sebeúcta a osobní identita).

Národní asociace sociálních pracovníků (NASW) (in Matoušek, 2005, s. 184) vymezuje cíl sociální práce s využitím konceptu sociálního fungování následovně: Sociální práce je profesionální aktivita zaměřená na pomáhání jednotlivcům, skupinám, komunitám zlepšit nebo obnovit jejich schopnost sociálního fungování a na tvorbu společenských podmínek příznivých pro tento cíl.

Nizozemská asociace sociálních pracovníků (NOW) (in Matoušek, 2005, s. 185) vymezuje cíle sociální práce takto: Funkcí sociálního pracovníka je pomáhat lidem, kteří se pokoušejí řešit a zvládnout problémy ve fungování, v interakcích s jejich sociálním prostředím. Prostřednictvím své pomoci se sociální pracovník snaží zlepšit způsob, kterým lidé sociálně fungují, nebo vztahy mezi lidmi a jejich sociálním prostředím. (1987)

Bartlettová (in Matoušek, 2005, s. 185) použila pojem sociálního fungování pro označení interakcí, které probíhají mezi požadavky prostředí a lidmi: Zvládání se týká lidského úsilí řešit situace, které mohou být vnímány jako sociální úkoly, životní situace nebo problémy života. Lidé prožívají tyto životní úkoly primárně jako tlaky ze svého sociálního prostředí. Odsud vycházejí dvě významnější myšlenky: na jedné straně lidské zvládání a na straně druhé požadavky prostředí. Aby se tyto myšlenky mohly stát součástí jednoho celistvého konceptu, musí být vzájemně propojeny dimenzí, kterou postihuje myšlenka sociální interakce. (Bartlett, 1970)

Vydeme-li z představy, že cílem sociální práce je podpora sociálního fungování klientů, měl by si sociální pracovník vyjasnit dva aspekty tohoto pojmu. Za prvé by si měl ujasnit, které faktory sociálního fungování považuje za podstatné. Za druhé by se měl seznámit s tím, které situační faktory (bariéry a předpoklady) sociálního fungování sehrály nebo sehrávají v životě určitého klienta nebo určité skupiny klientů rozhodující úlohu (Navrátil, Musil. 2000, s. 13)

Nelze opomenout, že pojem „sociální fungování“ je úzce spjat s pojmem „životní situace“. Longres (1995, s. 546) vymezuje pojem sociálního fungování jako sociální pohodu, především ve vztahu ke schopnosti jedince naplňovat rolí očekávání přidružená k jeho roli a statusu. Dle Carltona (1984, s. 7) lze sociální fungování definovat jako schopnost lidí konat úkoly denního života a projevovat se ve vztazích k druhým lidem způsobem, který je uspokojivý jak pro ně, tak i pro druhé a odpovídá potřebám organizované komunity.

Sociální pracovníci se tedy podle Bartlettové (1970, s. 100-102) zabývají rovnováhou mezi schopností lidí zvládat požadavky na straně jedné a požadavky prostředí na straně druhé. Je tedy na místě, aby si pokládali otázky, zda nejsou požadavky prostředí neúměrné, zda není schopnost lidí zvládat nároky prostředí nedostatečná, a pokud není nastolena rovnováha, tak jak je možné k jejímu dosažení přispět.

3.1 Životní situace po návratu

U každého vojáka neprobíhá přechod do civilního života stejně. Nutnost adaptovat se na civilní poměry života však čeká všechny bez rozdílu. Přizpůsobit se občanským podmínkám při řešení konfliktních situací není pro každého snadné a zejména rané fáze adaptace bývají pro veterány jedny z nejtěžších a nejrizikovějších (Majer a kol., 2003, s. 76).

Dziaková (2009, s. 376) uvádí, že s koncem mise končí vojenská moc, zvyk řešit konfliktní situace demonstrací síly, život organizovaný vnější autoritou a pravidly. Před vojákem stojí opět civilní život a úkol zařadit se do civilního života nikoliv jako voják, který má u sebe zbraň a mnohdy i moc nad životem a smrtí druhých, ale jako civilista, který u sebe zbraň nemá a nesmí používat demonstrací síly při řešení mezilidských konfliktních situací.

Vojáci nežijí ve vzduchoprázdnu. Po návratu domů mají jejich válečné zážitky vliv na členy jejich rodin i jejich okolí. (Kick, McNitt 2016, s. 97-118).

Kick, McNitt (2016, s. 97-118) uvádí, že negativní stránkou vojenské služby je, když vojáci cítí vinu za to, že nejsou schopni se vypořádat se svým strachem a obavami po návratu do civilního prostředí. Autoři nabízí možnost použití teorie zvládnutí, která by pomohla osobám (vojákům) s konceptualizací jako místa, které pomáhá vytvářet prostor pro osobní duchovní náhled a víru jedince.

Velmi zajímavý je sociologický výzkum, který byl realizován v armádě v roce 2009. Má reflektovat motivaci vojáků do mise vyjet. Motivace je prezentována jako významná i v souvislosti s příjezdem. Pomocí výzkumu bylo zjištěno, že převážná většina vojáků vnímá své nasazení na misi jako příležitost získat nové zkušenosti (95,3% vojáků), dalších 85,9% vojáků cítí svoji účast jako možnost přispět k dobrému jménu AČR. Z dotazovaných vojáků 84,4% vnímalo svoji účast v souvislosti s pomocí lidem v místě svého nasazení. Motiv vydělání slušných peněz uvedlo 76,6% vojáků. Únik od problémů v rodině nebo-li rodinné problémy uvedlo pouze 3% respondentů. (Ballová, Saliger, Hodný, 2009)

3.1.1 Dimenze životní situace

Pokud se zaměříme na životní situaci, tak Navrátil s Musilem (2000, s. 154-155) hovoří o čtyřech dimenzích životních situací, a to fyziologické, psychologické, sociální a noogenní. Sociální fungování je dle těchto autorů podmíněno mírou uspokojení potřeb v těchto čtyřech oblastech. Mezi fyziologické potřeby řadí jídlo, přístřeší, bezpečí, zdraví a ochranu. V oblasti psychologických potřeb je důležitý pocit zvládnutí očekávání, osobní identita, dále sebeúcta a sebedůvěra. Neméně důležité jsou sociální potřeby, zejména pocit sounáležitosti, uznání a sdílení společenství. Autoři hovoří též o noogenních neboli duchovních potřebách, do kterých zahrnují naplnění hodnot, přesvědčení o smysluplnosti života, náboženské přesvědčení a morální přesvědčení o správnosti jednání.

Navrátil (2000) dále uvádí, že mnozí autoři se pokouší přesně určit prvky, které významně utvářejí životní situaci. Zahrnují mezi ně věk, pohlaví, stav a složení domácnosti, rodinnou strukturu a vztahy. Dále za důležité považují zaměstnanost, postavení v zaměstnání, sociální aktivity a zájmy a členství ve formálních skupinách. Za významný prvek životních situací považují také zdroje podpory a napětí v sociálních interakcích. Jako neméně důležité označují využití formálních (např. lékařská péče či sociální zabezpečení) i neformálních zdrojů (např. širší rodina či svépomocné skupiny).

3.2 Adaptace vojáka po návratu

Pojem adaptace má široký obsah. Obecně představuje takové chování organismů, které jim umožňuje přizpůsobení se podmínkám (prostředí), v nichž žijí, a tak je nezbytnou podmínkou přežití. Adaptaci zajišťuje vzájemné působení různých více méně složitých systémů, jejich podsystémů, součástí a prvků. Adaptace živého systému je zajišťována jeho schopností neustále se vyrovnávat s nároky v určitém rozmezí a udržovat vnitřní rovnováhu (homeostázu). Zároveň umožňuje hledat nové způsoby chování i pružně využívat a adekvátně novým podmínkám modifikovat již dříve osvědčené adaptační mechanismy. (Paulík, 2010, s. 9).

Z interaktivní perspektivy je pro adaptaci rozhodující kvalita interakce osobnosti (dispozice) a prostředí (situace). V příslušných procesech má osobnost aktivní úlohu a využívá svých schopností, dovedností, znalostí, zkušeností i situačních možností ke

zvládání zátěžových nároků a řešení s tím spojených problémů, k vyhýbání se stresorům, jejich eliminaci či prevenci nebo ke změně svých reakcí v kontaktu se situačními podněty (Paulík, 2010, s. 104).

Intenzita kontaktů ve vojenské jednotce v některých případech vede až k charakterovým změnám osobnosti jednotlivých vojáků, jejichž chování pracovní, mimopracovní i většina důležitých sociálních vztahů je v misi daleko více pod drobnohledem starších či zkušenějších vojáků. Ze zkušeností víme, že může posílit jejich odborné schopnosti i dovednosti, schopnost efektivněji řešit pracovní i vztahové problémy, ale vést i k deviacím, akcentovat nevhodné rysy osobnosti, jako např. agresivitu, výbušnost, intoleranci apod. (Dziaková, 2009, s. 401).

Vosečková a Pelcák (2004, s. 25) upozorňují na dehumanizaci. Nejméně u 1/3 bývalých účastníků mise lze pozorovat výrazné xenofobní tendence, které s opakováním mise narůstají především u starších vojáků z povolání – xenofobie úzce souvisí s úzkostností a s osobními problémy.

Dziaková (2009, s. 377-378) uvádí, že po návratu vojáka vznikají mezi ním a jeho nejbližším okolím komunikační bariéry, jež jsou spojeny s nereálnými fantaziemi a očekáváním vojáků, kteří si během mise plánují, co všechno se změní. Vojáci nerozumí pocitům hněvu, nepřátelství a negativním pocitům ze separace, jež je zastihnou nepřipravené v období, o němž několik měsíců tak snili. Často vojákům připadá, že jejich ženy jsou jiné, kamarádi jsou jiní a vlastně sami neví, o čem se s nimi bavít.

Globálním subjektivním ukazatelem adaptace je to, jak se jedinec cítí, jak je spokojen sám se sebou, se svou identitou, zaměstnáním, sociálními vztahy i životem vůbec. Neúspěšná adaptace se projevuje navenek výskytem četných obtíží, nedorozumění a konfliktů s ostatními lidmi, v prožívání vnitřními rozpory, nízkým sebehodnocením, nesamostatností, nespokojeností (Paulík, 2010, s. 13).

K nejdůležitějším vnějším vlivům působícím na adaptační proces se řadí životní události, drobné každodenní nepříjemnosti a radosti a sociální opora (Paulík, 2010 s. 23).

3.3 Funkce rodiny a rozdělení rolí

Za relativně účinný faktor mezilidských vztahů omezující působení stresu na člověka je řadou autorů považována sociální opora. Sociální opora je součástí naplnění lidských sociálních potřeb. Zahrnuje různá působení lidí v okolí jedince, kteří jsou mu blízcí, pozitivně jej hodnotí a mají jej rádi. Patří sem i uznání předností jedince osobami, na nichž mu záleží. Přírozeným zdrojem sociální opory je především **rodina**, kde akceptování, pomoc či povzbuzení každému členu tvoří součást jejich funkcí a podílí se na utváření pocitu jistoty a bezpečí od raného dětství. Na základě řady pozorování lidí v kritických životních situacích se ukázalo, že pozitivní sociální vazby v rodině či dalších sociálních skupinách i ve vztazích k jednotlivým osobám usnadňují adaptaci na nepříznivé podmínky a ovlivňují pozitivně zdravotní stav. Mimo jiné se ukazuje důležitost sociální opory u emocionálně náročných profesí (Paulík, 2010, s. 23-24).

Rodina vždy plnila určité funkce. Aby rodina mohla dobře fungovat, je zapotřebí aktivní a stabilní přítomnosti všech členů. Fungování rodinného systému je determinováno nepřeberným množstvím vnitřních i vnějších faktorů, které ovlivňují stabilitu rodiny. Profil rodinného systému určují vazby a procesy probíhající uvnitř i vně systému, který je tvořen dalšími subsystémy, přičemž stěžejní význam pro udržení stability rodiny je kladen manželskému resp. partnerskému subsystému (Sobotková in Kraus, 2015, s. 40).

Míru stability a funkčnosti rodiny lze podle Plaňavy (in Kraus, 2015, s. 40) rozpoznat pomocí čtyř základních indikátorů:

- *Struktura rodiny* – např. vzájemné vazby a pozice mezi jejími členy, hierarchie, rozdělení kompetencí, práv a povinností.
- *Intimita* – např. emoční angažovanost členů rodiny (manželská, rodičovská, sourozenecká), vědomí vzájemné blízkosti, rodinná koheze.
- *Osobní autonomie* – např. vzájemný respekt rodinných členů, tolerance a podpora v oblasti budování osobní autonomie členů rodiny, rozvoje vlastní osobnosti a identity.
- *Hodnoty a postoje* – např. hodnotová hierarchie členů rodiny, životní cíle, vzájemná očekávání.

V souvislosti se stabilitou rodiny se potom jeví důležité *rozdělení rolí v rodině*, kterým se zabývala Maříková (in Kraus, 2015, s. 54)

1. Nejrozšířenějším modelem je model. Který se dá charakterizovat jako „*většina je na ženě*“. V tomto modelu, i když se muži při výchově a starostlivosti o dítě angažují, vystupují vůči ženě (matce) v roli pomocníka, a ne rovnocenného partnera. Zapojují se jen tehdy, když je to potřebné anebo když chtějí, mají čas. Nejčastěji vystupují vůči dětem jako ten, kdo se stará o náplň jejich volného času. Tento typ otců obvykle zastává tradiční názor na roli matky (podle nich starostlivost o děti je primárně záležitostí matky). Uvedený typ otce je přechodný typ mezi typem tradičního a typem tzv. nového otce.
2. V části rodin se doposud uplatňuje poměrně konzervativní model starostlivosti o dítě, který by se dal charakterizovat: „*všecko je na ženě*“. Ta tráví s dětmi nejvíc času, nejvíc se jim věnuje, zabezpečuje každodenní starostlivost o ně, stará se též o náplň jejich volného času. Na ní spočívá hlavní podíl zodpovědnosti za jejich výchovu. Matka se tak ocitá v roli nejdůležitější osoby v životě dětí.
3. Nejméně rozšířeným modelem je partnerský model, kde podíl rodičů na starostlivosti o dítě a na jeho výchově je relativně nejvíc rovnocenný, vyrovnaný. To nemusí nutně znamenat, že oba dělají totéž (i když i to je možné), spíše každý z rodičů se dítěti věnuje podle svých možností a časových dispozic. Muži v tomto modelu jsou přesvědčeni, že muž by se měl aktivně podílet na starostlivosti o děti a na chodu domácnosti, a tak i činí. Někteří tito otcové jsou na rodičovské dovolené.

Při návratu do rodiny a k životnímu partnerovi se často vojáci cítí zmatení a plní úzkosti. Většinou po relativně dlouhém období „skleníkového života“ čekají velkou změnu k lepšímu (ve vztahu k manželce, dětem, sexu.) a brzy jsou velice zklamáni. V závislosti na tom se cítí bídne a prázdně, nic je dostatečně nenaplnuje štěstím (Dziaková, 2009, s. 377).

Majer a kol. (2003, s. 78 - 79) poukazuje na bariéry zejména v intimní komunikaci a sexuálních vztazích, které zahrnují - nerealistické fantazie a očekávání, pocity úzkosti z intimity v sexuálním vztahu, pocit že partner je cizinec, pocity hněvu, nepřátelství, stresu nebo negativní pocity ze separace, starost o věrnost ve vztahu, pocit, že sexuální vztahy musí být divoké, protože musí nahradit ztracený čas. Ke zlepšení

komunikace potom doporučují uvědomit si, že komunikace pomáhá sbližovat se a poskytuje čas se znovu poznat, aby partnerka věděla, jak se voják cítí.

Co se týče spokojenosti s pracovním a profesním životem, existuje staticky významná závislost na rodinném stavu. U mužů je tato závislost jednoznačná: nejvíce jsou spokojeni ženatí muži, svobodní jsou častěji nespokojeni a nejmenší spokojenost udávají rozvedení (Kraus, 2015, s. 78-79).

Studie D. Hamplové z roku 2004 (in Kraus, 2015, s. 81), která se zabývala životní spokojeností, rodinou a prací ukázala, že životní spokojenost souvisí s rodinným stavem. Celková životní spokojenost souvisela i s tím, jak jsou lidé spokojeni se svou prací. Vliv práce na celkovou životní spokojenost, je však nižší vliv spokojenosti s rodinou.

Štrobl (2002) uvádí, že první pokusy o psychosociální podporu rodin vojáků, účastnících se zahraničních misí, vycházely od vojenských psychologů, psychiatrů a sociologů avšak nejednalo se o koncepční přístup, ale spíše o jednorázové akce spojené s konkrétními lidmi. Zkušenosti potom ukázaly, že je nezbytné provádět systematické manželské a rodinné poradenství před, během a po dlouhodobém nasazení, aby se předešlo sérii problémů, či dokonce selhání jednotlivých rodinných příslušníků a celé rodiny.

Dziaková (2009, s. 370) spatřuje nejzávažnější oblasti problémů vojáků nasazených v zahraničních operacích v odloučení od blízkých v ČR a všechny situace s tímto související (partnerské otázky, odloučení, nevěra, sexuální abstinence – řešení problémů na dálku, intenzivnější prožívání stresových situací, omezený a zdlouhavý kontakt). Dále uvádí frustraci z nedostatku informací, skupinovou tenzi pramenící z nedostatku odpočinku, saturaci i monotomii, saturaci pramenící ze stereotypního směnného provozu a z málo podnětného sociálního prostředí, skupinovou tenzi pramenící z neporozumění druhému a v neochotě flexibilně měnit své životní a zažité návyky a postoje, maladjustaci, maladaptaci a interpersonální vztahy, relaxaci, a způsoby eliminace negativních psychických stavů. Životní situace jednotlivců se zpravidla promítá také do jejich rolí. Mezi běžné role, jejichž výkon je od jedince očekáván, patří např. role rodiče, dítěte, partnera, zaměstnance, občana. V rámci životního cyklu se role jednotlivců mění a také člověk mění svá očekávání ve vztahu k prostředí. Při změně rolí bývá v některých případech potřebná pomoc sociálního pracovníka, který se snaží jedinci pomoci, aby porozuměl požadavkům nové role, akceptoval ji a efektivněji ji zvládal.

II. EMPIRICKÁ ČÁST

4 Metodologie

4.1 Cíl výzkumu

Hlavním cílem mojí práce je odpovědět na výzkumnou otázku „***Jakou podporu, s ohledem na sociální fungování, vojáci po návratu ze zahraniční mise očekávají?***“

Jak již bylo zmíněno Navrátil a Musil hovoří o čtyřech dimenzích životních situací, a to fyziologické, psychologické, sociální a noogenní. Sociální fungování je dle těchto autorů podmíněno mírou uspokojení potřeb v těchto čtyřech oblastech (Navrátil, Musil, 2000, s. 154-155). Dle Musila (2004, s. 15-17) má být předmětem intervence sociálních pracovníků životní situace klienta jako celek. Sociální pracovník by měl rozpoznat všechny dílčí překážky zvládnutí situace klientem a reflektovat souvislosti mezi nimi. Zaměření na životní situaci jako celek vyvolává potřebu spolupráce sociálních pracovníků s pracovníky jiných pomáhajících profesí. Pokud chce sociální pracovník, podle názoru Navrátila a Musila (2000), vědět kam má při své intervenci zaměřit pozornost, musí si vyjasnit dva klíčové momenty. První je otázka, kterým faktorům sociálního fungování přikládá konkrétní sociální pracovník váhu, a druhým pak je otázka, které konkrétní faktory (bariéry a předpoklady) sociálního fungování sehrály nebo sehrávají v životě určitého klienta nebo určité skupiny klientů rozhodující úlohu. Jednotlivá paradigmata sociální práce potom nabízejí poměrně jasný obraz faktorů sociálního fungování. V zájmu komplexnosti a přiměřenosti intervence je proto účelné obeznámit se s individuální konfigurací bariér a předpokladů sociálního fungování každého klienta samostatně. Tato specifická, individuální konfigurace bývá obvykle označována termínem „*životní situace*“. Tento termín označuje za prvé mnohohrstevnatost a neopakovatelnost faktorů, které brání, nebo naopak usnadňují sociální fungování jednotlivého klienta nebo specifické kategorie klientů. Za druhé termín „životní situace“ vymezuje vlastní předmět intervence sociálního pracovníka (Navrátil, 2001, s. 14).

Dle Navrátila a Musila (2000), kteří životní situace rozdělují, dle čtyř dimenzí, jsem tedy stanovila čtyři okruhy, od nichž se odvíjely další dílčí otázky. Cílem je definovat, ve kterých oblastech lidských potřeb jsou role vojáků směrem k sobě samému i vzhledem ke svému okolí naplněny a kde naopak pocítují největší bariéry a problémy po návratu ze zahraniční mise.

1. Biologická dimenze

V rovině biologické mne bude tedy zajímat jejich fyzická kondice a zdraví.

Otázky:

1. *Jak se po návratu cítíš po zdravotní stránce?*
2. *Jaká konkrétní pomoc Ti byla zaměstnavatelem nabídnuta a jak jsi vnímal její kvalitu?*
3. *Existuje neuspokojená potřeba související se Tvým zdravotním stavem?*
4. *Jak konkrétně by jsi zvýšil úroveň poskytnuté péče o Vaše zdraví a fyzickou kondici?*

2. Psychologická dimenze

Aktuální psychický stav v souvislosti s jejich sebehodnocením, sebepojetím a potřeby vycházející z jejich individuálního prožívání a potřeb se promítnou do dimenze psychologické.

Otázky:

1. *Jak se cítíš psychicky?*
2. *Měl jsi po návratu potřebu vyhledat pomoc v psychologické oblasti?*
3. *Jaká forma psychické pomoci ti byla nabídnuta po návratu?*
4. *Považuješ ji za dostačující?*

3. Sociální dimenze

V sociální rovině mne budou zajímat vazby vojáka se sociálním prostředím a rodinné zázemí.

Otázky:

1. *Jaké je Tvoje rodinné a sociální zázemí.*
2. *Změnilo se po Tvém návratu Tvoje postavení (role) v rodině?*
3. *Co za pomoc jsi vyhledal s ohledem na svou rodinu? Bylo to dostačující?*

4. Spirituální dimenze

Na úrovni noogenní budu klást otázky směřující k náboženskému přesvědčení, smysluplnosti život.

1. *Udělala s Tebou něco mise v duchovní rovině?*
2. *Naplňuje Tě Tvoje povolání?*
3. *Poskytuje Ti zaměstnavatel podporu ve spirituální oblasti?*

Tyto dimenze jsem volila na základě teorie, která je vlastní oboru, který studuji, tedy sociální práci. Musil a Navrátil (2000, s. 155) říkají, že je potřeba životní situaci klienta (vojáka) zhodnotit celistvě a komplexně a i v rámci jeho prostředí. Potom hovoříme o holistickém pojetí klientovi životní situace. Názory samotných vojáků i v případě, že budou pouze dílčí, můžou být pro můj výzkum cenné a užitečné.

Existuje hned několik průzkumů, které se zabývají dopadem zahraničních misí na psychiku vojáka či partnerské vztahy. Ballová (2009) se nedomnívá, že zahraniční mise mají na kvalitu partnerství a případný rozchod vliv a uvádí jen 15,6% rozchodů. Studie od Sundina (2011) tvrdí, že mise na psychiku vojáků nemají vliv. Dále existují i výzkumy s opačným výstupem, které upozorňují na zvýšené riziko postraumatické stresové poruchy či rozličných psychických problémů vzniklých jako důsledek traumatických zážitků ze zahraniční operace. Konkrétní očekávání a potřeby s ohledem na sociální fungování vojáků po návratu z mise a oblasti, ve kterých jim chybí opora a pomoc, nejsou nikde podrobněji přiblíženy a reflektovány.

4.2 Metodologie výzkumu

Základní metodou výzkumné části práce je kvalitativní výzkum, konkrétně polostrukturovaný rozhovor. Miovský (2006, s. 18) na základě klíčových charakteristik charakterizuje, že kvalitativní přístup v psychologických vědách je přístupem využívajícím principů jedinečnosti a neopakovatelnosti, kontextuálnosti, procesuálnosti a dynamiky a v jeho rámci cíleně pracujeme s reflexivní povahou jakéhokoli psychologického zkoumání. Pro popis, analýzu a interpretaci nekvantifikovaných či nekvantifikovatelných vlastností zkoumaných psychologických fenoménů naší vnitřní a vnější reality využívá kvalitativních metod.

Jde především o interpretaci problému pohledem samotných aktérů. Jejich interpretace je následně analyzována a interpretována, tzn., že je převáděna do jazyka teorie, do jazyka odborného, do podoby pracovních hypotéz, resp. výroků o nějaké zjištěné skutečnosti. (Trousil, Jašíková, 2015, s. 120).

Výhodou kvalitativního přístupu je získání hloubkového popisu případů. Nezůstáváme na jejich povrchu, provádíme podrobnou komparaci případů, sledujeme jejich vývoj a zkoumáme příslušné procesy. Citlivě zohledňujeme působení kontextu, lokální situaci a podmínky (Hendl, 2005, s. 53).

Analýza kvalitativních údajů a informací spočívá jednoduše v hledání pravidelností, podobností, vzorců a společné konstrukce reality (Trousil, Jašíková, 2015, s. 120-121).

4.3 Jednotka zkoumání

Jednotkou zkoumání v mojí práci se stali profesionální vojáci. Všichni jsou u vojenského útvaru, který v pravidelných rotacích vysílá své členy do zahraničních misí. Tomu také odpovídá jejich náročný výcvik a příprava. Při rozhovoru u nich nelze přehlédnout bohaté profesní zkušenosti. Každá mise trvá průměrně 6 měsíců. Respondenti jsou ve věkovém rozmezí 26-36 let. Každý absolvoval nejméně 2 a nejvíce potom 4 zahraniční operace. Absolvování zahraniční mise, v pozici „bojovníka“, bylo tedy základním kritériem při výběru respondentů. Při pořizování rozhovorů bylo potom důležité navázání důvěry s dotazovanými.

Charakteristika respondentů:

R1	26 let	zadaný		2 mise
R2	28 let	ženatý	1 dítě	2 mise
R3	28 let	zadaný	1 dítě	3 mise
R4	31 let	zadaný	2 děti	3 mise
R5	36 let	ženatý	2 děti	4 mise

4.4 Sběr dat a průběh výzkumu

Při sběru dat jsem pro svůj výzkum využila polostrukturovatelný rozhovor resp. interview. Miovský uvádí, že termínem interview označujeme takový rozhovor, který je moderovaný a prováděný s určitým cílem a účelem výzkumné studie. Interview je prováděno obvykle s jednou maximálně třemi osobami (Miovský, 2006, s. 156).

Vedení kvalitativního rozhovoru vyžaduje dovednost, citlivost, koncentraci, interpersonální porozumění a disciplínu. Je obvykle třeba učinit řadu rozhodnutí ohledně obsahu otázek, jejich formy i pořadí. Dále se musí uvážit možná délka rozhovoru. Tyto problémy se vyjasňují buď před interview, nebo až v jeho průběhu v závislosti na typu rozhovoru. Zvláštní pozornost je nutné věnovat začátku a konci

rozhovoru. Na začátku dotazování je nutné prolomit případné psychické bariéry a zajistit souhlas se záznamem (Hendl, 2005, s. 166-167).

Polostrukturované interview je zřejmě vůbec nejrozšířenější podobou metody interview, neboť dokáže řešit mnoho nevýhod jak nestrukturovaného, tak plně strukturovaného interview (Miovský, 2006, s. 159).

Miovský (2006, s. 160) klade důraz na to, že u polostrukturovaného interview máme definované tzv. jádro problému, tj. minimum témat a otázek, které má tazatel za povinnost probrat. Máme tak určitý stupeň jistoty, že všechna tato témata probrána skutečně budou. Na toto jádro se pak nabaluje množství různých doplňujících témat a otázek, které se tazateli jeví jako smysluplné či vhodně rozšiřující původní zadání. Obvykle se však doplňující otázky ukazují být velmi užitečné a přinášejí mnoho kontextuálně vázaných informací, které nám mohou pomoci mnohem lépe uchopit problém, který nás zajímá.

Důležité je podle Reichela (2009, s. 46) i prostředí, ve kterém se rozhovor uskutečňuje. Tento fakt jsem si velmi dobře uvědomovala, již před samotným výzkumem, a proto jsem vždy žádala respondenty předem, aby sami zvolili čas i místo rozhovoru.

Hendl (2005, s. 155) upozorňuje, že jen někteří lidé jsou ochotni sdělovat podrobnosti ze svého soukromí s vědomím, že budou zveřejněny. Proto je zachování soukromí důležitým požadavkem výzkumu. Pouhá anonymita není dokonalým řešením, protože např. místo výzkumu lze odhalit ze souvislostí.

Vysvětlila jsem respondentům, předem o co se v mojí práci jedná a že mají zaručenu naprostou anonymitu. Dále jsem jim zdůraznila, že mne zajímá jejich názor, ať již je jakýkoliv a že tedy mohou odpovídat upřímně, otevřeně a pravdivě. Otázky jsem se snažila formulovat jednoznačným, jasným, a srozumitelným způsobem, aby respondenti přesně věděli, na co se ptám. Zároveň jsem si dávala pozor, aby samotná otázka nevnucovala respondentům odpověď samotnou. Otázky jsem volila volné, aby měli respondenti úplně volný prostor ke svému vyjádření. Snažila jsem se neptat na oblasti, které by mohly být respondentům nepříjemné nebo by se jim mohly zdát příliš osobní a dostávaly by je do oblastí, které by nechtěli odhalovat. Zároveň jsem jim ovšem řekla, že pokud nebudou chtít (z jakéhokoliv důvodu), nemusí na otázku odpovídat. Při rozhovorech s respondenty jsem pořizovala po předchozí domluvě zvukový záznam, Dále jsem využila tzv. doslovné transkripce. Převedení dat netextové povahy do povahy textové (je-li to možné) je prvním důležitým krokem (přepis

audiozáznamu interview atd.), který nazýváme transkripce (Miovský, 2006, s. 205). Jedná se o časově velmi náročnou proceduru. Pro podrobné vyhodnocení je však transkripce podmínkou (Hendl, 2005, s. 208).

Následně jsem využila otevřeného kódování. Významové jednotky jsou složeny z pojmů, které označují jednotlivé události (jevy, pocity, soudy atd.). Kategorie je třída pojmů, která vzniká tím, že vzájemně porovnáváme a třídíme významové jednotky a v nich obsažené pojmy a snažíme se zjistit, zda náleží jinému podobnému jevu (významové jednotky se v různé části překrývají), nebo jinému jevu nenáleží a tvoří tedy samostatný odlišitelný celek. Tímto způsobem jsou pojmy seskupovány do vyššího řádu – do abstraktnějšího pojmu, který nazýváme kategorie. Vlastnosti jsou znaky nebo charakteristiky náležející kategorii. Dimenze je umístění takové vlastnosti na nějaké škále (Miovský, 2006, s. 228).

4.5 Limity výzkumu

Jak již bylo zmíněno, stěžejním kritériem při výběru respondentů bylo absolvování zahraniční mise na bojové pozici. Podařilo se mi oslovit příslušníky jedné rotace, kteří se ze zahraniční mise vraceli v průběhu října a listopadu. Jejich návrat na podzim roku 2016 mi přišel pro můj výzkum z časového hlediska optimální. Nechtěla jsem, aby byli více jak 6 měsíců po návratu. Důležitým parametrem bylo, aby měli stejný časový odstup od návratu z mise. Pokud by tomu tak nebylo, mohlo by to zkreslit jejich vnímání ve všech dimenzích. Věk nebyl rozhodující, ale s ohledem na náročnost povolání profesionálního vojáka se pohyboval mezi 26 až 36 lety. Konečný výzkum potom tvořilo 5 profesionálních vojáků – mužů. Ženu se mi bohužel nepodařilo oslovit, neboť procento žen v zahraničních misích je minimální a navíc jsem se zaměřila na členy bojové jednotky, kde ženy přímo nepůsobí. Podařilo se mi zajistit kontakt pouze na zdravotní sestru, ale ta se přímo neúčastní bojových operací, neboť se zdržuje pouze v polní nemocnici. Z tohoto důvodu jsem ji jako respondentku vyloučila. Co se týkalo rodinného stavu, nekladla jsem, v první fázi výzkumu, na respondenty v tomto ohledu žádné požadavky. Všechny pět respondentů, ale mělo partnerku či manželku a čtyři z nich již měli dítě. Tato skutečnost se nakonec ukázala zejména v reflektování potřeb sociální a noogenní dimenze jako přínosná.

5 Vyhodnocení dat

5.1 Kódování dat

V první fázi kódování je důležité vymezit tematické kategorie. Při následném uspořádání kvalitativních dat je možné zvolit množství různých strategií. Moje práce se zaměřuje na sociální fungování vojáků a s ním související očekávání pomoci po návratu ze zahraniční mise. Navrátil (2000) uvádí, že jedinečným rysem role sociálního pracovníka by mělo být komplexní posouzení bariér sociálního fungování na straně klientů, ale také na straně prostředí a z něj vyplývající potřeby klienta. Zdroje zvládání - respektive sociálního fungování s ohledem na životní situaci vojáka jsem rozdělila do čtyř dimenzí: fyziologické, psychologické, sociální a noogenní. Zaměřím se jak na bariéry, tak na předpoklady vojáků ve všech těchto oblastech. S pomocí získaných dat budu hledat odpověď na hlavní výzkumnou otázku: „***Jakou podporu, s ohledem na sociální fungování, vojáci po návratu ze zahraniční mise očekávají?***“ Otevřené kódování se tedy odvíjelo od těchto vytyčených dimenzí. V prvním kroku jsem přiřadila data k jednotlivým kategoriím.

- **Biologická dimenze**

V biologické dimenzi nebyly nalezeny relevantní kategorie odpovídající na výzkumnou otázku.

- **Psychologické dimenze**

- Požadavek anonymity poskytnuté podpory.
- Požadavek na dostupnost psychologa.

- **Sociální dimenze**

- Požadavek na časovou flexibilitu povolání.
- Nárok na více volna pro rodinu.

- **Noogenní dimenze**

- Pomoc s hledáním smyslu života.
- Pomoc se zvládáním pocitů viny.

5.2 Možnosti podpory vojáků, po návratu ze zahraniční mise, s ohledem na sociální fungování jejich očima.

5.2.1 Biologická dimenze

Respondenti, které jsem oslovila, byli v době rozhovoru maximálně 6 měsíců po návratu z mise. Aktuální zdravotní stav jedince (vojáka) je důležitým ukazatelem. Je důležité vědět, nakolik zvládání životní situace klienta je omezeno jeho osobnostními deficity. Poskytnutí zdravotních služeb pro profesionální vojáky taxativně vymezuje zákon 221/1999 Sb. *O vojácích z povolání*. Ministerstvo rozsah zdravotních služeb a podmínky jejich poskytování ve své působnosti organizuje, řídí a kontroluje podle zákona o zdravotních službách.

Dva z pěti respondentů zmínili v odpovědích v souvislosti se zdravím rozdílné klima, které je na misi sužovalo a na které nejsou zvyklí. Ve fázi ve které se nacházejí nyní, ale žádný neuvedl konkrétní obtíže spojené s tím, jak se cítí nebo se svým zdravotním stavem.

R5: *„No já jsem rád, že jsem se vrátil celý a nic nepotřebuju. A případný potíže bych řešil, až budou.“*

Opakuje se motivace vojáků pracovat na fyzické kondici, která se zúročí při výkonu jejich profese. Spokojenost respondentů v oblasti zdraví lze přičíst tomu, že jsem oslovila jedince, kteří jsou v produktivním věku a ze zahraniční mise se vrátili bez zdravotních problémů.

R3: *„Tak zdraví mám jen jedno. Pravidelně cvičím a necítím, že by mi něco scházelo.“*

Dle výzkumů je širokou veřejností v hodnocení vojáků z povolání oceňována právě jejich fyzická zdatnost. V odpovědích respondentů je také znát, že nad tím, co by se dalo zlepšit, v souvislosti se zdravotní péčí o ně příliš nepřemýšlí. To opět reflektuje jejich aktuálně dobrý zdravotní stav a to, že je tedy momentálně nic v této oblasti netíží a oni to tedy neřeší.

R3: *„Já jsem spokojený tak, jak to je.“*

R5: *„Tak starat se o zdraví to je osobní věc každého. To přece musí každý sám. Aspoň já to tak vidím.“*

Ačkoliv výzkumné šetření neobjevilo v biologické dimenzi adekvátní kategorie, které by pomohly odpovědět na výzkumnou otázku, opakovaně se opakuje potřeba vojáků pracovat na svojí fyzické kondici. Je zřejmé, že sportovní aktivity jsou pro profesionální vojáky součástí života.

5.2.2 Psychologická dimenze

Jak je již v teoretické části práce uvedeno na psychologickou přípravu se u profesionálního vojáka klade silný důraz. Duševní zdraví a pohoda člověka je jeden ze stěžejních faktorů sociálního fungování. Obraz životní situace se zaměřuje na vnitřní stav osobnosti nebo psychiky jedince, případně na důsledky tohoto stavu pro schopnost klienta vypořádat se s očekáváním okolí (Navrátil, Musil, 2000). Dziaková (2009, s. 124) uvádí, že již v rámci psychologických příprav má voják poznat svá slabá místa a naučit se reálně posuzovat své psychické možnosti.

Z odpovědí respondentů je znát, že si uvědomují, že bezprostředně po návratu na své okolí působí uzavřeně či méně mluví. Konkrétně R5 uvádí *„byl jsem možná zamlklejší“*. Nyní v odstupu asi pěti měsíců mají shodně pocit, že jsou již stejní jako před odjezdem. R1 uvádí: *„Já myslím, že už je to teď dobrý. Po návratu jsem byl asi trochu uzavřenější. Ten první měsíc možná....ted' už si to sedlo a jsem dobřej.“*

Přestože respondenti nevyjádřili přímou potřebu pomoci v psychologické oblasti z odpovědi R3 je zřejmé, že existuje bariéra, která mu brání svěřit se psychologovi útvaru. Tato pramení z obavy, že by psycholog mohl jeho problémy sdělit například veliteli (či jinému nadřízenému). Tuto obavu vyjádřili všichni dotazovaní. Lze zde tedy hovořit o nízké důvěře k psychologovi. S důvěrou k psychologovi souvisí i anonymita případné pomoci, která by evidentně měla kladný vliv na její využití a které se vojákům nedostává. Psycholog je označován R2 jako *„kamarád“* či R3 jako *„fajn“*, přesto jeho pomoci žádný z respondentů nevyužil především z těchto výše uvedených obav.

R3: *„ Ne, já si svoje problémy řeším sám. Pavel (psycholog) je fajn, ale mohl by to říct třeba veliteli a to mne nestojí za to“*

V souvislosti s pomocí v psychologické oblasti ani jeden respondent nezmínil jinou možnost, než zmiňovaného psychologa ačkoliv se zde nabízela například možnost hovořit o kaplanovi, který je také jejich kolegou a příslušníkem útvaru. Přestože např. R2 byl psychologem osloven nabídku nevyužil a uvádí, že *„nakonec to vyšumělo“*. Je tedy zřejmé, že psycholog nechává na osobní volbě každého vojáka, jestli využije jeho

intervence. Naopak R4 realizovaný rozhovor s psychologem nereflektuje jako pomoc, ale „*spíš kamarádský pokec*“. Výstižně situaci vystihnul R1, který na otázku jaká pomoc mu byla nabídnuta uvedl: „*Neřekl bych nabídnuta. O Pavlovi (psycholog) všichni vědí, že se na něj můžou obrátit. Jestli to ale někdo udělal to fakt nevím. Myslím ale, že spíš ne.*“ Důležitá je informace R2 směrem k osobě psychologa říká „*tady taky často není*“ což poukazuje na nedostupnost psychologa. S ohledem na to, že jinou možnost psychologické pomoci vojáci nezmiňují (bohužel), vnímám to, jako závažný problém. Přestože psychologická příprava je důležitá a armáda na ni klade velký důraz, tak psychologická podpora vojáků po návratu je podceňována. R1 k dostatečnosti poskytované psychologické podpory uvádí „*No, to nepovažuju (za dostačující), protože tady Pavel (psycholog) dělá s náma a určitě se mu nedá říct všechno. Nikdy nevíš. Je to těžký*“

5.2.3 Sociální dimenze

S dotazem na rodinné zázemí a blízké lze vysledovat, že si vojáci uvědomují časovou náročnost svého povolání a to zejména s ohledem na děti, které mimo R1 již všichni respondenti mají. Dále R4 i R5 vnímají, že jejich odloučení je velkou zátěží pro jejich partnerky např. R5 uvádí „*žena je tady na to sama*“ či R4 „*žena toho měla za ten půlrok taky dost*“. R5 si také uvědomuje, že by měl nyní svoji pozornost věnovat dospívajícím dětem a říká: „*To víš, byl jsem pryč už po čtvrté. Děti rostou, jsou čím dál drzejší a žena je tady na to sama. Ale teď se určitě dva roky nikam nechystám, tak se jim budu věnovat.*“ Opakovaně se objevuje požadavek respondentů na více volna, který by chtěli trávit se svými blízkými. V souvislosti s fungováním rodiny bezprostředně po návratu R1 říká: „*Jak říkám, děti zatím nemám a mezi mnou a Hankou (partnerka) je to stejný.*“ A R2 uvádí: „*No to teda nevím, co chceš slyšet. Pravda je, že první týden je to vždycky krušný, dívat se, jak ta rodina funguje jako bys tam nebyl. Ale to je vždycky jen chvíli. Nejvíce to vidím na malé. Měla radost, když jsem přijel, to jo.....když ale něco chce nebo tak...tak se obrací jen na mámu. To je asi jasný, když tady byla jen s ní tak dlouho. Ale jinak nemyslím, že by se moje postavení v rodině změnilo to zase ne.*“

Ačkoliv si respondenti uvědomují, že délka odloučení od rodiny byla dlouhá, zásadní změnu ve svém postavení v rodině nezaznamenávají. Je samozřejmé, že partnerky převzou péči o běh rodiny po všech stránkách a voják se potom může po

návratu cítit zbytečný či odstrčený, jak uvádí R2, neboť vnímá, že vše v rodině funguje a fungovalo i bez něj. Na tento problém upozorňuje i Dziaková (2009).

Co se týká kontaktování zaměstnavatele rodinou, z důvodu pomoci, vyjadřují se respondenti shodně, že tak nikdo z jejich rodiny neučinil. Zajímavá je reakce R5, který uvádí *„Pokud vím, tak ne“*. Je zarážejí, jeho nejistota, kterou doplnil slovy *„To by mi snad žena řekla“*. Tato reakce jistě vede k zamyšlení nad kvalitou komunikace R5 s partnerkou po návratu. Oprávněně lze předpokládat, že takovou důležitou informaci by partner svému partnerovi měl předat. V průběhu mise lze pochopit, pokud by tak neučinil s ohledem na to, že by nechtěl partnera zatěžovat, ale nyní je R5 již 5 měsíců doma a dle reakce je znát, že s odpovědí opravdu váhá a není si jistý. R2 naopak s jistotou uvádí *„To rozhodně ne. Myslím, že by ji to ani nenapadlo. Ale vím, že manželka kolegy potřebovala něco se synem, tak se spojila s psychologem, ale to už je puberták. Naše malá má dva roky.“* V této odpovědi zaznamenávám jedinou zmínku o využití služeb psychologa a navíc rodinou ač nejde přímo o rodinu žádného z respondentů. Z odpovědí respondentů pouze R1 připouští aktuální problémy doma, ale na otázku zda vyhledal pomoc důrazně říká *„No je to nic moc, ale zatím nic nehledám“*. Ostatní respondenti ve svých odpovědích vyjadřují vizi, že potřebovat pomoc nebudou a R3 uvádí *„snažíme se držet pohromadě a osobní věci si vyřešit doma“*

5.2.4 Noogenní dimenze

V odpovědích na otázku týkající se změn v duchovní rovině po návratu se všichni respondenti zmínili o množství volného času, který jim daleko od domova sloužil k úvahám o životě a R2 uvádí i přemýšlení o smrti. Tuto skutečnost ovšem nereflektují, jako změnu potřeb v duchovní rovině, ale přičítají ji odloučení a velké vzdálenosti mezi nimi a rodinou. Konkrétně R4 *„To je tím, že je člověk tak daleko...“* „R2 dále uvádí: *„No je fakt, že jsem tam měl zase dost času přemýšlet. Ted' je to pro mne takové jiné, když máme malou. Hodně jsem přemýšlel o životě a smrti, tak nějak celkově. Plánoval jsem, co a jak, až budu tady. A byl tam dobrý kluk co je kaplan a s tím jsem taky často mluvil. Možná trochu měním svůj celkový pohled na život a jeho smysl, ale nemyslím, že to je misí. Spíš je to věkem a tím, že máme malou.“*

Kick a Myrna (2016, s. 97) předpokládají, že jedinci se zkušeností se smrtí si vybudují soubor vzorců chování ke zvládání strachu a vlastnímu přežití což může zahrnovat víru jedince v posmrtný život a pocit propojení k něčemu trvalému. Klíčovým

aspektem této jejich teorie je uchování sebeúcty jedince, a to tím, že mu dáme/ukážeme smysl jeho jednání a hodnot.

R4 uvádí: „*No na misi jsem byl už po třetí a je fakt, že hlavou mi tam letí spoustu věcí, které by mne doma ani nenapadly. Já většinou dost přemýšlím o tom, co bych zlepšil doma a jasně, že chci přijet v pořádku. Taký o životě přemýšlím...najednou mi některý věci už nepřijdou důležité a některý zase naopak úplně moc.....*“

Duchovní a náboženské zdroje, které podporují americké vojáky, se ve své studii snažil přiblížit Freeman (2016, s. 28-46) využitím tzv. rodinného kruhu. Rodinný kruh použil jako nástroj, kterým umožnil klientům a sociálním pracovníkům identifikovat duchovní (spirituální), emocionální a sociální zdroje, které vojákům a jejich rodinám pomáhají smířit se s negativními stránky jejich služby (odloučení, trauma).

V otázce na to, jestli respondenty jejich povolání naplňuje, zmiňují R2 i R5 finanční zabezpečení. Finanční stránku svého povolání zmiňují zejména v souvislosti se svojí rodinou. Plat profesionálních vojáků je výrazně vyšší než průměrná mzda a respondenti si to uvědomují. R1 neopomíná „*adrenalin*“ a R5 opakovaně shledává, že by měl být víc doma. Dále R5 připouští, že po 4 měsících ho práce nenaplňuje jako dřív a že přemýšlí nad změnou. Konkrétně uvádí: „*Po čtyřech měsících už přemýšlím nad nějakou změnou, abych byl víc doma. Jenomže potom si zase říkám, kde by mi ty peníze dali. Děti budou ještě na školách, tak budou potřeba. Kdyby ses mne zeptala před pěti lety, tak bych bez váhání řekl, že mne ta práce naplňuje, ale dneska už to tak asi úplně není pravda. Měl bych teď být víc doma.*“

Odpovědi respondentů vypovídají o tom, že spirituální oblast není podporována zaměstnavatelem téměř vůbec a lze ji reflektovat pouze v osobě kaplana, který je zařazen u útvaru. Pouze R4 uvádí, že kaplana zná (i křestním jménem) R1 ho označuje jako „*fajn*“. R3 uvádí, že by kaplan „*určitě nikoho neodmítl*“. Co se týká podpory ve spirituální oblasti, je z odpovědí zřejmé, že jsem zvolila respondenty, z nichž ani jeden pomoc v dané rovině nevyhledává, neboť nejsou věřící a zaměstnavatel je k tomu ani nijak nemotivuje a nepobízí. R4 „*Já mám celkem fajn kamarádský vztah s Jirkou (kaplanem). Kdybych si třeba chtěl popovídat, tak za ním asi i zajdu. Nevím ale, jestli ostatní kluci co ho třeba neznají, vědí, kde sedí a tak...jinak se to tady asi nějak v tomhle směru neprožívá.*“

V odpovědích respondentů ve spirituální dimenzi se ovšem opakovaně objevuje přemýšlení o životě a taktéž pocit viny související s dlouhým odloučením od rodiny a blízkých a nedostatek zdrojů k uspokojení potřeb v této oblasti.

Autoři Kick a Myrna (2016, s. 97-108) míní, že duchovno je cesta, při které lidé spojují svoji víru a vyznání, víru, že je něco „vyššího než my“. Reflektují ji jako ochranný faktor postiženým vojákům a jejich rodinám. Válčení dle nich může přivést jedince do situace, kdy se ptají na svoji víru a duchovno. Vyvozují, že toto ptaní se, má blahodárný vliv na vojákovo všeobecné mentální zdraví (kondici). Z důvodu stále vyšší procentuality přežití těžkých fyzických zranění u vojáků dochází u nich, ke zvýšenému uvědomování si nezbytnosti duchovna což platí jak pro samotné veterány, tak pro jejich rodiny (Blinka, Harrys, 2016, s. 7-27). Wade (2016, s. 59 -72) uvádí potom ve své studii, jak může klinický pracovník využít zapojení duchovna do terapie při léčbě vojáků, kteří trpí například post-traumatickým syndromem. Integraci křesťanské víry v sociální práci při práci s veterány se zabývá ve své práci i Shaler (2016, s. 47-58). Tématem využití spirituality a duchovna v sociální práci s veterány se v Americe, na rozdíl od nás, věnují velmi podrobně.

5.3 Shrnutí výsledků

V biologické rovině nebyly shledány kategorie relevantní k zodpovězení výzkumné otázky. Respondenti nevnímali žádný nedostatek spjatý s jejich fyzickou kondicí. Úroveň svojí kondice reflektovali jako dobrou. Tuto skutečnost lze oprávněně přičítat tomu, že byli po návratu z mise doma již 5-6 měsíců a všichni se vrátili v dobrém zdravotním stavu. Dva z pěti respondentů neopomněli problém, který jim v průběhu mise dělalo výrazně teplejší klima, než na které jsou u nás zvyklí. Jako významný prvek svojí životní situace v biologické dimenzi cítí respondenti využití formální (lékařské) péče poskytované vojenskou nemocnicí (Olomouc), kterou shodně považují za kvalitní a dostupnou. Dobrý zdravotní stav respondentů se také pozitivně promítá do jejich potřeb v oblasti fyzické kondice. Tuto si všech pět respondentů snaží udržovat na základě vlastního rozhodnutí, neboť se sportu věnují i nad rámec pracovních povinností ve svém volném čase. Respondenti cítí uspokojení svých potřeb v příležitosti sportovat a pracovat na své kondici a nereflektují momentálně žádný nedostatek v uspokojování těchto potřeb. Zvýšení péče o zdraví a kondici tudíž v této chvíli nepocítují jako aktuální či žádoucí a vnímají biologickou rovinu spíše jako individuální a osobní věc každého jedince. Lze zde poukázat na osobní odpovědnost respondentů, kdy si uvědomují, že zdravotní stav a kondice jsou pro profesi profesionálního vojáka stěžejní. Dále se na základě rozhovorů s respondenty prokázalo,

že biologická dimenze je vnímána pouze v souvislosti s jejich kondicí či institucionální (lékařskou) péčí. Ani jeden z respondentů nezmínil potřebu bezpečí, jídla či přístřeší, jež bezpochyby biologická dimenze taktéž zahrnuje.

Při hledání odpovědi na hlavní výzkumnou otázku „***Jakou podporu, s ohledem na sociální fungování, vojáci po návratu ze zahraniční mise očekávají?***“ nejlépe posloužila část otázek dotýkající se psychologické dimenze životní situace vojáků. Výchozí bod bylo především individuální prožívání a potřeby jedince a snaha reflektovat sebepojetí, sebehodnocení, z něhož lze následně vyvodit schopnost jedince řešit obtížné situace. Přestože bezprostředně po návratu vojáci připustili jistou uzavřenost pozitivním zjištěním je, že v době rozhovoru (tedy 5-6 měsíců po návratu) se již cítí vyrovnaně. Naopak negativní je, že ačkoliv respondenti vědí o možnosti využít psychologa útvaru (nebo jim byla dokonce schůzka i nabídnuta samotným psychologem) nečiní tak z důvodu obavy, že osobní informace poskytnuté psychologovi budou zneužity respektive rozšířeny mezi ostatní či až k veliteli. S ohledem na taxativně vymezené požadavky na fyzický i psychický stav profesionálního vojáka mají vojáci opodstatnělou obavu se psychologovi útvaru svěřit. Dva respondenti vyjádřili nedostačující podporu v psychologické rovině. Argumentovali zejména tím, že psycholog je jedinou osobou, která by jim mohla poskytnout psychickou pomoc (o které vědí). Vzhledem k tomu, že psycholog jezdí často na služební cesty či cvičení mimo útvar není psychologická pomoc ve chvíli jeho nepřítomnosti dostupná. Další bariérou je pro vojáky strach ze ztráty zaměstnání, pokud by jim psycholog po rozhovoru diagnostikoval například nějaké duševní onemocnění. Z rozhovorů lze vyvodit, že psychologická podpora by byla nejefektivnější bezprostředně po návratu z mise. Zejména v psychologické dimenzi vnímám široký prostor pro intervenci sociálního pracovníka, který by mohl v rámci anonymní pomoci mimo resort obrany (nebo aspoň konkrétního útvaru) pomoci zvládat vojákům očekávání okolí či ukotvit osobní identitu.

Přestože práce s jednotlivcem v sociální práci převažuje, je důležité reflektovat i mnoho činností, které rámec práce s jednotlivcem přesahují. I z tohoto důvodu je žádoucí pracovat s rodinou (či nejbližšími) zajímat se o její fungování a potřeby jako celku. Pokud hovoříme o životní situaci, tak významným zdrojem podpory mohou být právě sociální interakce. Pocit sounáležitosti, lásky, potřebu vyjadřovat se a být vyslechnut a sdílení společenství, je pro každého také velmi důležitý. Tyto potřeby se nejvíce promítají do sociální dimenze. Vojáci velmi silně vnímají odloučení od svých nejbližších - rodiny- a oceňují partnerky, které situaci zvládají. Změna postavení

(respektive role) vojáka v rodině po návratu není vojáky pocíťována. Tuto skutečnost lze hodnotit pozitivně, neboť právě při změnách rolí dochází u klientů k největším problémům. Jeden respondent připustil problémy doma, ale jinak všichni shodně uvedli, že s ohledem na svoji rodinu pomoc nevyhledali. Z odpovědí respondentů je patrná horší komunikace mezi členy rodiny. Tu je možno vnímat jako důsledek časté nepřítomnosti vojáků doma, kdy mimo zahraniční mise absolvují často výcvik, který je taktéž mimo jejich domov. S odpovědí bohužel vyplývá, že nabídka podpory pro rodiny jako celek vlastně u jejich útvaru neexistuje. Respondenti neuvádějí žádnou podporu rodiny, o které by věděli. Je zřejmé, že případná pomoc pro rodiny leží na psychologovi útvaru, který jak jsem již výše uvedla, není dostupný a z pohledu vojáků neposkytuje anonymitu. Činnost existující komise pro rodinu nezmínil ani jeden z respondentů.

Z rozhovorů dále vyplývá, že duchovní potřeby v rámci noogenní dimenze se u vojáků nejvíce promítly do úvah o hodnotě života a také smyslu života a smrti. Dále z odpovědí respondentů lze vyčíst pocit viny vůči blízkým za to, že odcestovali na tak dlouhou dobu. Posun v duchovní rovině vojáci nereflektují zřejmě proto, že své myšlenky bagatelizují tvrzením, že byli tak dlouho a tak daleko. Významné pro životní situaci v duchovní rovině je uspokojení potřeb i v pracovní rovině (pracovní postavení), aktivity respondentů i členství ve formálních skupinách. Tyto se prolínají i sociální dimenzí a promítají se do rolí (otec, manžel, syn). Respondenti vyjadřují uspokojení v této oblasti a ukazuje se také jejich ctižádost na sobě pracovat s vidinou pracovního postupu. Vojáci si i uvědomují, že za svoji práci mají vyšší platové hodnocení a vyjadřují potřebu materiálně zabezpečit rodinu. Z pěti respondentů ani jeden nebyl věřící, ale přesto zmínili kaplana. Jeden respondent uvedl, že pár věřících kolegů zná. Co se týká spirituality, tak reakce v odpovědích respondentů působí dojmem, že je tato oblast v rámci útvaru (resortu) tabuizovaná. Přesto si nelze nevšimnout nenaplněné potřeby pomoci, která souvisí se zvládáním pocitů viny, vůči svým blízkým.

ZÁVĚR

Dle poslední ho průzkumu agentury Inboox CZ realizovaného na sklonku roku 2016 Armádě České republiky důvěřuje více než 70% respondentů. Občané vnímají armádu jako nezbytnou pro obranu státu (90%) Veřejnost má vysoké mínění o profesionální úrovni armády a její schopnosti plnit závazky na zahraničních misích. V hodnocení vojáků je veřejností oceňována zejména jejich fyzická zdatnost, ale i ostatní oblasti jsou hodnoceny kladně. Z hlediska prestiže a užitečnosti se profese vojáka umísťuje na předních příčkách. Jako zaměstnavatele armádu pozitivně hodnotilo až 66% dotázaných. Co se týká plnění závazků, při vysílání vojáků do zahraničních misí, plní je Česká republika velmi dobře.

Záměrem bakalářské práce bylo vymezit očekávání a možnosti podpory vojáků, vracejících se ze zahraničních misí s ohledem na jejich sociální fungování. K pochopení tématu jsem nejprve představila osobnost vojenského profesionála, jeho přípravu na účast v zahraničních operacích a neopomněla jsem ani rizika, která s účastí v misi úzce souvisí. V optice sociální práce jsem se zaměřila na sociální fungování vojáků, jež je důležité při reflektování jejich očekávání versus očekávání jejich okolí (prostředí). Sociální fungování je podmíněno uspokojením lidských potřeb. S ohledem na cíl práce lze sociální fungování adekvátně uchopit i v souvislosti se schopností lidí provádět úkoly denního života či v angažovanosti ve vztazích k jiným lidem tak, aby to bylo pro vojáky i pro druhé uspokojivé. Sociální fungování lze taktéž chápat jako naplňování rolí a to nejen k okolí, ale také k sobě samému. Abych vyhodnotila životní situaci vojáků a jejich očekávání pomoci snažila jsem se, uchopit jejich životní situaci celistvě v dimenzi biologické, psychologické, sociální a noogenní.

V rámci výzkumu jsem vedla rozhovory s pěti respondenti, kteří byli necelých šest měsíců po návratu ze zahraniční mise. Z rozhovorů a následné analýzy vyplynulo, že vybraní respondenti jsou zejména spokojeni v rámci biologické dimenze. V této dimenzi se do výpovědí nejvíce promítla jejich uspokojivá fyzická kondice a dobrá péče poskytovaná resortem obrany respektive vojenskou nemocnicí. V této rovině dávají přednost svým osobním potřebám, které opírají o vlastní aktivitu a dobrý zdravotní stav. Ani jeden respondent neshledal chybějící podporu ze strany zaměstnavatele. Je evidentní, že v biologické rovině vojáci podporu nepostrádají a nepoptávají ani žádné nadstandartní formy pomoci, kterých se jim v tuto chvíli nedostává. Zde je nutné ale zdůraznit, že vybraní respondenti se vrátili z mise zdravotně v pořádku a ani dnes

nemají zdravotní potíže. Lze předpokládat, že v případě specifických problémů by z jejich strany byla vytvořena individuální poptávka pomoci, kterou se výzkumem nepodařilo zachytit.

Psychologická dimenze je, z hlediska životní situace vojáků a taktéž rizik spojených s jejich povoláním, velmi důležitá. S ohledem na informace prezentované v teoretické části práce a na základě rozhovorů s respondenty musím konstatovat, že právě zde jsou největší nedostatky v oblasti podpory ze strany zaměstnavatele. Osoba psychologa je považována samotnými vojáky za jedinou oporu této dimenze. Bohužel psycholog není vždycky dostupný. Obavy respondentů z toho, že psycholog si jejich citlivé informace nenechá pro sebe, tak v konečném důsledku, využití jeho služeb takřka vylučují či minimalizují. Sociální pracovník, který by měl adekvátní informace z oblasti vojenství či vzdělání zahrnující i legislativu související například s postavením vojáka z povolání by zde mohl poskytnout účinnou intervenci. Tato by byla nejlépe realizována na základě poptávky konkrétních vojáků v neutrálním prostředí. Ideálně by se jednalo o sociálního pracovníka, který by nebyl přímo členem daného útvaru jako psycholog (aby nedošlo ke stejným obavám ze strany vojáků), ale o pracovníka, který by tento závazek plnil v rámci své externí činnosti a který by svou intervenci poskytoval anonymně. Úkolem zaměstnavatele by potom bylo, seznámit vojáky s možností, sociálního pracovníka kontaktovat. Ačkoliv vojáci očekávání související s využitím externího sociálního pracovníka nevyjádřili přímo, tak v rozhovoru, který mezi námi po zodpovězení výzkumných otázek pokračoval, se vyjádřili k této možnosti pomoci velmi pozitivně. Sami potom uváděli, že o možnostech a profesi sociálního pracovníka toho moc nevědí a proto by je rozhodně nenapadlo ho vyhledat.

V souvislosti se sociální dimenzí jsem se zaměřila na rodinu a zázemí vojáka. V odpovědích respondentů se dala vysledovat časová náročnost jejich povolání a po návratu z mise komunikační bariéry mezi respondenty a okolím. Řešení by nabízelo více placeného či neplaceného volna, aby mohli vojáci po návratu trávit více času s rodinou. Komisi pro rodinu ani jeden z respondentů v souvislosti s rodinou ani nezmínil, což reflektuje špatnou informovanost. Komise pro rodinu u útvaru vybraných respondentů existuje, ale její činnost není nikde prezentována či vyzvednuta a tak její existenci vojáci v podstatě nevnímají a nemají tedy směrem k ní ani žádná očekávání.

Výstupy z noogenní dimenze poukázaly na to, že přestože v průběhu mise vojáci často vnitřně řešili smysl života či smrti, tak nepocitují v duchovní dimenzi posun či změnu. Argumentují osamocením a množstvím volného času v cizí zemi. Ani jeden

s respondenty nebyl věřící, ale shodli se na kladném hodnocení kaplana útvaru. I kaplan bývá účastníkem mise. Poslední mise absolvované respondenty se účastnil, kaplan americké armády což samozřejmě s ohledem na jazykovou bariéru nebylo ideální. Otázky kladené v souvislosti s noogenní dimenzí se nakonec jevily, jako nejvíce citlivé téma což se projevovalo při rozhovoru malou ochotou respondentů téma rozvinout. Otázkou potom je, jestli to plyne z toho, že nejsou věřící nebo naopak vnímají tuto oblast jako citlivou a osobní.

Situaci lze shrnout tak, že největší problémy v souvislosti s očekáváním podpory vojáků s ohledem na jejich sociální fungování jsou spjaté s dimenzí psychologickou a sociální. V obou rovinách se nabízí možnost řešení podpory s pomocí civilních organizací, neboť obavy vojáků využít podpory, nabízené resortem obrany, pramení zejména z anonymity, kterou nelze v rámci resortu garantovat. Z rozhovorů s respondenty vyplývá také minimální přehled respektive informovanost o tom, na co mají nárok. To lze samozřejmě přičítat i jejich malému zájmu. Dále lze reflektovat neuspokojení potřeb v noogenní dimenzi. Téma spirituality a duchovna bylo pro vojáky v rozhovoru evidentně tématem citlivým. Zahraniční studie, které se tématem spirituality v sociální práci s veterány zabývají, poukazují na široké spektrum využití duchovní služby v armádě. Argumentují velmi dobrými výsledky při práci s veterány. Víru reflektují jako ochranný faktor, jak pro vojáka, tak pro jeho rodinu. U nás je duchovní služba jen nepatrnou složkou armády, která o sobě dává vědět jen minimálně. V návaznosti na výstupy zahraničních autorů v problematice péče o veterány, by bylo vhodné otevřít diskuzi o využití spirituality a duchovna při práci profesionálního vojáka i u nás.

Literatura

- AUTORSKÝ KOLEKTIV. (1985). *Základy vojenské psychologie*. Praha: Naše vojsko.
- BALÍK, S. (1996). *Vedení lidí v armádě*. Brno: Ministerstvo obrany České republiky-GŠ AČR.
- BARTLETT, M. H. (1970). *The common base of social work practise*. New York: National Association of Social Workers.
- BAŠTECKÁ, B. a kol. (2005). *Terénní krizová práce - Psychosociální intervenční týmy*. Praha: Grada.
- BAŠTECKÁ, B., GOLDMANN, P. (2001). *Základy klinické psychologie*. Praha Portál.
- Bílá kniha o obraně. (2011). Praha: Ministerstvo obrany - odbor komunikace a propagace.
- CARLTON, O. T. (1984). *Clinical social work in health settings. A guide to professional practice with exemplars*. New York: Springer.
- ČESKO. (1999). Armáda. *Armáda České republiky '99 = Army of the Czech Republic '99*. Praha: Impuls.
- DISMAN, M. (2002). *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.
- DZIAKOVÁ, O. (2009). *Vojenská psychologie*. Praha: Triton.
- FOLEY, P. S., ALBRIGHT, D. L., FLETCHER, K. L. Navigating the Minefield: A Model for Integrating Religion and Spirituality in Social Work Practice with Service Members and Veterans. *Social Work&&Christianity*, č. 3, s. 73–96.
- FREEMAN, D. (2016). Family Circles: Assessing Family and Spiritual Connections with Military Clients. *Social Work&&Christianity*, č. 3, s. 28-46.
- GOTTVALDOVÁ, M., ZNOJLOVÁ, M. (2006). *Obrana vojenského profesionála proti stresu*. Vyškov: Správa doktrín Ředitelství výcviku a doktrín.
- HARDY, M. a kol. (2015). *Rodina pod multidisciplinární optikou*. Příbram: Ústav sv. Jana Nepomuka Neumanna.
- HENDL, J. (2005). *Kvalitativní výzkum*. 2. vyd. Praha: Portál.
- KEBZA, V., ŠOLCOVÁ, I. (2008). Hlavní koncepce psychické odolnosti. *Československá psychologie*, č. 1, s. 7-8.
- KOHOUTEK, T., ČERMÁK, I. (2009). *Psychologie katastrofické události*. Praha: Academia.
- KOLDINSKÁ, M., ŠEDIVÝ, I. (2008). *Válka a armáda v českých dějinách*. Praha: Nakladatelství lidové noviny.

- KOLEKTIV AUTORŮ. (2004). *Psychologická příprava vojenského profesionála*. Vyškov: RVO ZZ.
- KRAUS, B. a kol. (2001). *Člověk-prostředí-výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido.
- KRAUS, B. (2015). *Životní styl současné české rodiny*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- KŘIVOHLAVÝ, J. (2001). *Jak zvládat stres*. Praha: Grada Avicenum.
- KŘIVOHLAVÝ, J. (2009). *Psychologie zdraví*. Praha: Portál.
- LONGRES, J. (1995). *Handbook of Accreditation Standards and Procedures*. Itasca: F. E. Peacock.
- MAJER, P. a kol. (2003). *Armáda České republiky a zahraniční mise*. Praha: Ministerstvo České republiky- Agentura vojenských informací a služeb.
- MAJER, R. a kol. (2015). *Malé státy EU: případ české republiky*. Brno: Masarykova univerzita.
- MATOUŠEK, O. a kol. (2000). *Základy sociální práce*. 1. vydání. Praha: Portál
- MATOUŠEK, O. a kol. (2005). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál.
- MINISTERSTVO OBRANY. (2014). *Nasazení sil a prostředků rezortu ministerstva obrany do zahraničních operací (Oper-1-5)*. Praha: Ministerstvo obrany ČR.
- MIOVSKÝ, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- MUSIL, L. (2004). „*Ráda bych Vám pomohla, ale...*“ *Dilemata práce s klienty v organizacích*. Brno: Marek Zeman.
- NAVRÁTIL, P. (2001). *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman.
- NAVRÁTIL, P. a kol. (2014). *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*. Brno: Masarykova univerzita.
- NAVRÁTIL, P., MUSIL, L. (2000). Sociální práce s příslušníky menšinových skupin. In *Sociální exkluze a nové třídy* (s. 154-155). Brno: Masarykova univerzita.
- PLAMÍNEK, J. (2008). *Sebepoznání, sebeřízení a stres*. Praha: Grada.
- PRAŠKO, J. a kol. (2003). *Stop traumatickým vzpomínkám jak zvládnout posttraumatickou stresovou poruchu*. Praha: Portál.
- PRAŠKO, J., HÁJEK, T., PREISS, M. (2002). *Posttraumatická stresová porucha a jak se jí bránit*. Praha: Maxdorf.
- REICHEL, J. (2009). *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada.
- ŠTROBL, D. (1999). *Psychosociální důsledky moderní války*. Praha: HTF UK.

- TROUSIL, M., JAŠÍKOVÁ, V. (2015). *Úvod do tvorby odborných prací*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- VIZINOVÁ, D., PREISS, M. (1999). *Psychické trauma a jeho terapie (PTSD)*. Praha: Portál.
- VODÁČKOVÁ, D. (2002). *Krizová intervence*. Praha: Portál.
- VOSEČKOVÁ, A., PELCÁK, S. (2004). *Základy psychologie: role 2-4: učební text pro vysokoškolskou výuku*. V Hradci Králové: Univerzita obrany.
- VYMĚTAL, Š. (2009). *Krizová komunikace*. Praha: Grada.
- VYKOPALOVÁ, H. (2007). *Krize a psychosociální pomoc*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati.
- VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. (1998). *Aplikovaná sociální psychologie*. Praha: Portál.
- ZÁCHOVÁ, D. a kol. (2006). *Psychologická služba v AČR*. Vyškov: Správa doktrín ŘeVD Vyškov.

5. 4 Odborné články

- ALLEN, E., RHOADES, G., STANLEY, S., MARKMAN, H. (2011). On the Home Front: Stress for Recently Deployed Army Couples. *Fam Process*, č. 2, s. 235-247.
- BALLOVÁ, N., SALIGER, R., HODNÝ, J., PAVLÁT, J. (2009). Zahraniční vojenské mise a partnerské soužití (Poznatky z armádního sociologického výzkumu). *Vojenské rozhledy*, č. 4, 154-167.
- BLINKA, D., HARRIS, H. W. (2016). Moral Injury in Warriors and Veterans: The Challenge to Social Work. *Social Work&&Christianity*, č. 3, s. 7-27.
- BRAMOWETH, A., GERMAIN, A. (2013). Deployment- Related Insomnia in Military Personnel and Veterans [online]. *Curr Psychiatry Rep*. Dostupné 13. 3. 2017 z <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3832138/>
- FOLEY, P. S., ALBRIGHT, D. L., FLETCHER, K. L. (2016) Navigating the Minefield: A Model for Integrating Religion and Spirituality in Social Work Practice with Service Members and Veterans. *Social Work&&Christianity*, č. 3, s. 73-96.
- FREEMAN, D. (2016). Family Circles: Assessing Family and Spiritual Connections with Military Clients. *Social Work&&Christianity*, č. 3, s. 28-46.
- KICK, K., MCNITT, M. (2016). Trauma, Spirituality, and Mindfulness: Finding Hope. *Social Work&&Christianity*, č. 3, s. 97-108.

- NAVRÁTIL, P. (2007). Posouzení životní situace: úvod do problematiky. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 1, s. 72-86.
- NAVRÁTIL, P. (2003). Životní situace jako předmět intervence sociálního pracovníka. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 2, s. 89.
- SHALER, L. (2016). Ethical Integration of Christian Faith Into Clinical Work With Service Members and Veterans. *Social Work&&Christianity*, č. 3, s. 47-58.
- SMETANA, J. (2004). „Protiepidemické zabezpečení vojáků armády České republiky před výjezdem a po návratu ze zahraniční mise“. *Vojenské zdravotnické listy*, č. 2, s. 41-44.
- SUNDIN, J., FORBES, H., FEAR, N., DANDEKER, S., WESSELY, S. (2011). The Impact of the Conflicts of Iraq and Afghanistan: A UK perspective. *International review of Psychiatry*, č. 2, s. 153-159.
- THOMAS, K. H. (2016). Warrior Faith: A Marine's Lesson in Religion, Health and Healing. *Social Work&&Christianity*, č. 3, s. 115-123.
- ŠTROBL, D. (2003). „Psychické problémy veteránů války v Perském zálivu“. *Psychologie dnes*, č. 4, s. 28-29.
- ŠTROBL, D. (2002). „Rodiny vojáků mírových misí“. *Psychologie dnes*, č. 10, s. 28.
- WADE, N. R. (2016). Integrating Cognitive Processing Therapy and Spirituality for the Treatment of Post-Traumatic Stress Disorder in the Military. *Social Work&&Christianity*, č. 3, s. 59-72.

5.5 Internetové zdroje

- DUCHOVNÍ SLUŽBA ARMÁDY ČESKÉ REPUBLIKY [on-line]. „Základní informace o Duchovní službě Armády České republiky“. Dostupné z: <http://www.kaplani.army.cz/index.php?id=6> [cit. 2016-01-30].
- MINISTERSTVO OBRANY ČR [on-line]. „Armáda České republiky se představuje“. Aktualizace srpen 2016. Dostupné z: <http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=5090> [cit. 2016-01-08].
- MINISTERSTVO OBRANY ČR [on-line]. „Benefity pro novodobé válečné veterány“. Aktualizace 2016. Dostupné z: http://www.veterani.army.cz/htm/2_3.html [cit. 2016-04-22].

Operační Psychologie AČR. Zahraniční operace. Dostupné z:
www.psychologove.army.cz/zahranicni-operace [posl. akt. neuvedeno] [cit. 2016-02-20].

ZÁKONY

Listina základních práv a svobod. Usnesení č. 2/1993Sb.v účinném znění ke dni 1.1. 1993

Zákon o vojácích z povolání. Zákon č. 221/199 Sb. v účinném znění ke dni 1. 12. 1999